

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

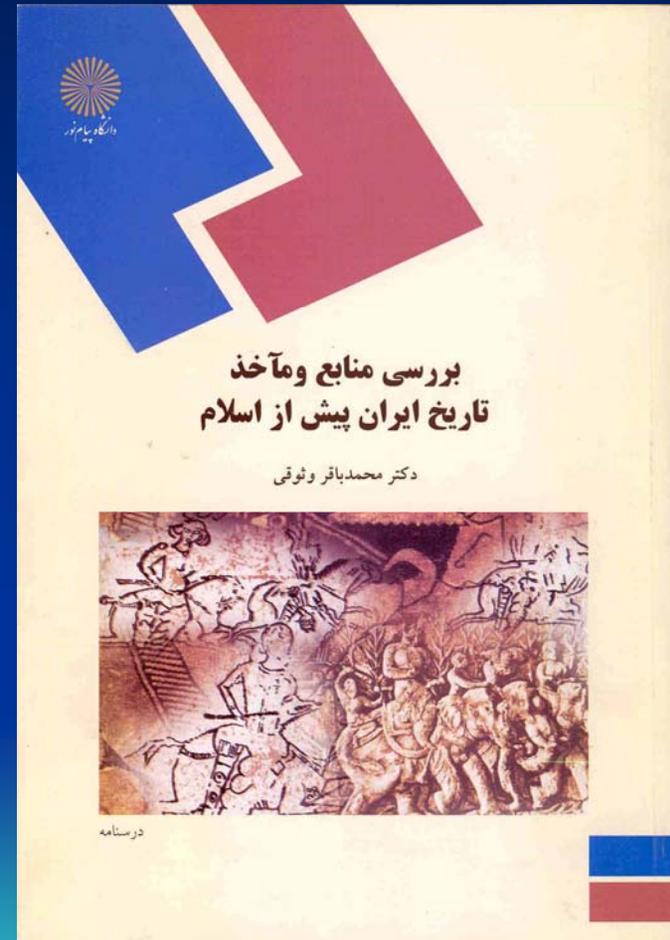
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

شناسنامه اثر

- اسلایدهای درس نقد منابع و مآخذ تاریخ ایران پیش از اسلام
- تهیه کننده: دکتر هوشنگ خسروبیگی
عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور
- منبع: بررسی منابع و مآخذ تاریخ ایران پیش از اسلام / تألیف محمدباقر وثوقی.
_____ تهران: دانشگاه پیام نور، 1383

فصل اول: منابع تاریخ ایران پیش از هخامنشیان

ورود آریاییها به بخشهای مرکزی
فلات ایران و استقرار در نواحی
آن به تدریج و طی قرنهای صورت
گرفت. باستان شناسان مهاجرتهای
عمده این اقوام را در دو دوره
مشخص کرده اند

1. مهاجرت آریاییها در حدود هزاره دوم ق م به هند و ایران و نواحی آسیای صغیر
2. مهاجرت اقوام هند و اروپایی در حدود هزاره اول ق م

اقوام ساکن در فلات ایران و مجاور آن مقارن با مهاجرت آریایی ها

1. تمدن اورارتو در حدود دره ارس و دریاچه وان
2. تمدن آشور در بین النهرین و نواحی غربی جبال زاگرس
3. تمدن ایلام در نواحی غربی فلات ایران
4. گوتی ها

5. لولوبی ها

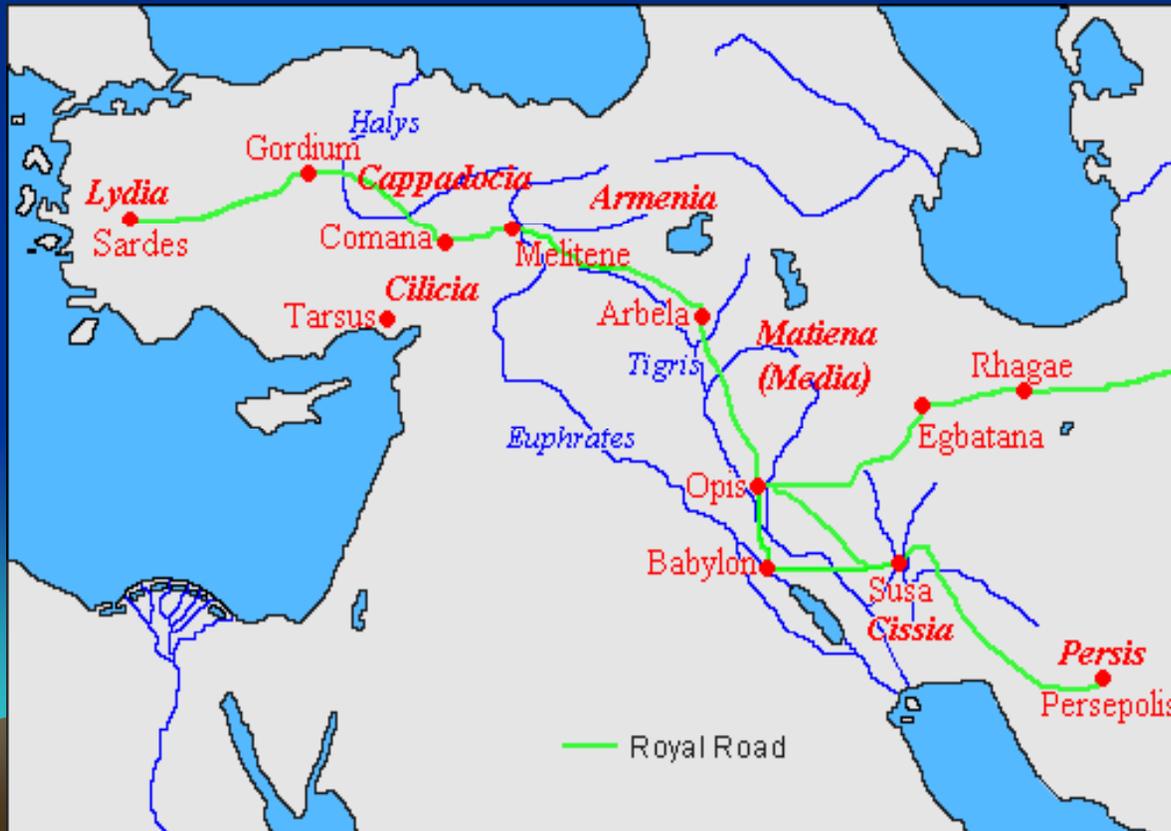
6. میتانی ها

7. هیتی ها

8. کاسی ها

9. بومیان ساکن فلات

اسناد و مدارک این تمدنها ما را در شناسایی تاریخ ایران پیش از هخامنشیان یاری می دهد.

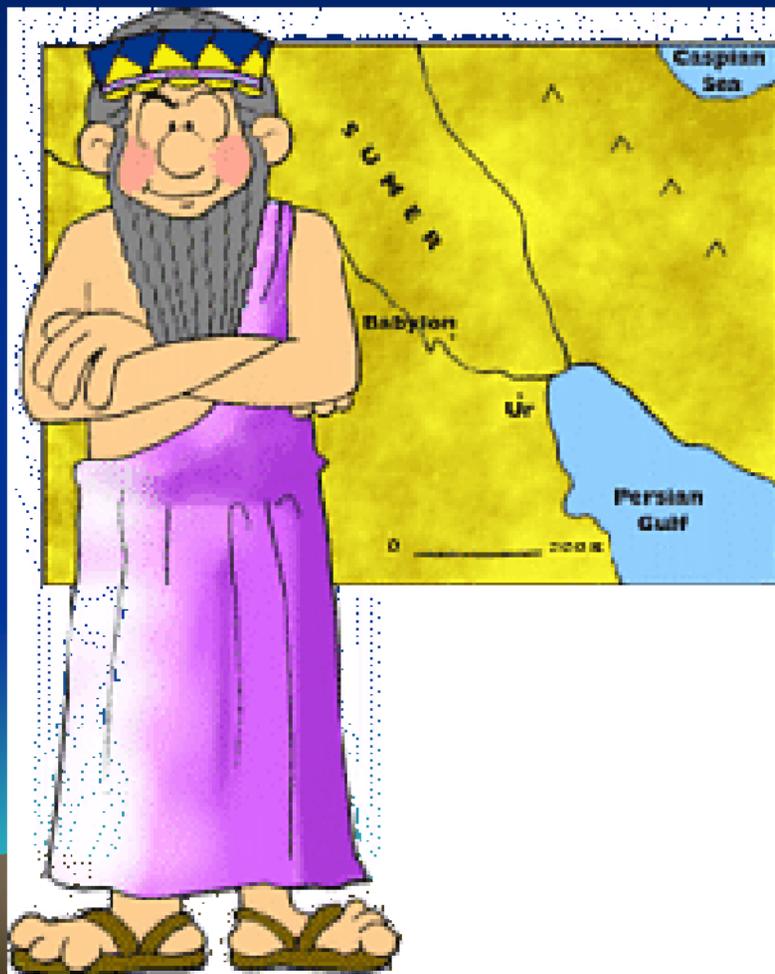

نقش بازمانده از لولوبي ها در کرمانشاه

[بازگشت](#)

مهمترین مدارک مربوط به مادها و تمدنهای معاصر مادها:

1- آشوریان

2- بابلیان

3- سومری ها

4- اورارتویان

5- مادها

آشوریان:

آشوریها از تمدنهای بین‌النهرین و همسایه غربی مادها بودند. مراودات فرهنگی و سیاسی آشوریها با اقوام آریایی به هزاره اول ق م می‌رسد.

آشوریان:

دولت قدرتمند آشور جنگهای بسیاری با ایلامیها و اقوام همسایه شرقی خود انجام داد که سرانجام آن ضعف روزافزون آنان بود. از طرف دیگر فشار مردمان آریایی جدیدالورود به منطقه عرصه را بر آشوریها تنگتر کرد و بالاخره این دولت قدیمی **به دست دولت ماد منقرض گردید.** (606 ق.م)

قدیمیترین کتیبه و نوشته ای که در آن از مادها یاد شده است کتیبه های آشوری است

هنرکنده کاری آشوریان
این کنده کاری نشان می دهد که آشوریان
برای حمله به یک شهر از کله قوچ (دژکوب)
استفاده می کردند.

الواح آشوري

- الواح به دست آمده در حفريات **نينوا** در **آشور** از منابع مهم بررسی وضعیت آرياييها در هزاره اول ق م است.

- مدارک و اسناد به دست آمده در اين کاوشها عبارت اند از:

1. گزارش حکام و واليان آشوري در مورد امور اداري و سياسي قلمرو خود.

2. مکاتبات پادشاهان آشور با پادشاهان بابل و ايلام و بالعکس.

بابل‌یها

آریاییها به دلیل همجواری با بابل‌یها و از طریق مراودات سیاسی در دوره مادها و هخامنشیان تحت تأثیر فرهنگ و تمدن بابل قرار گرفته‌اند.

الواح بابلي

- از مجموعه‌های بابلی شامل سالنامه‌ها، نامه‌ها و مجموعه گزارش‌های رسمی بابل می‌توان آثار بسیاری از فرهنگ و تمدن ایران عصر ماد و هخامنشی را شناسایی کرد .

بابل

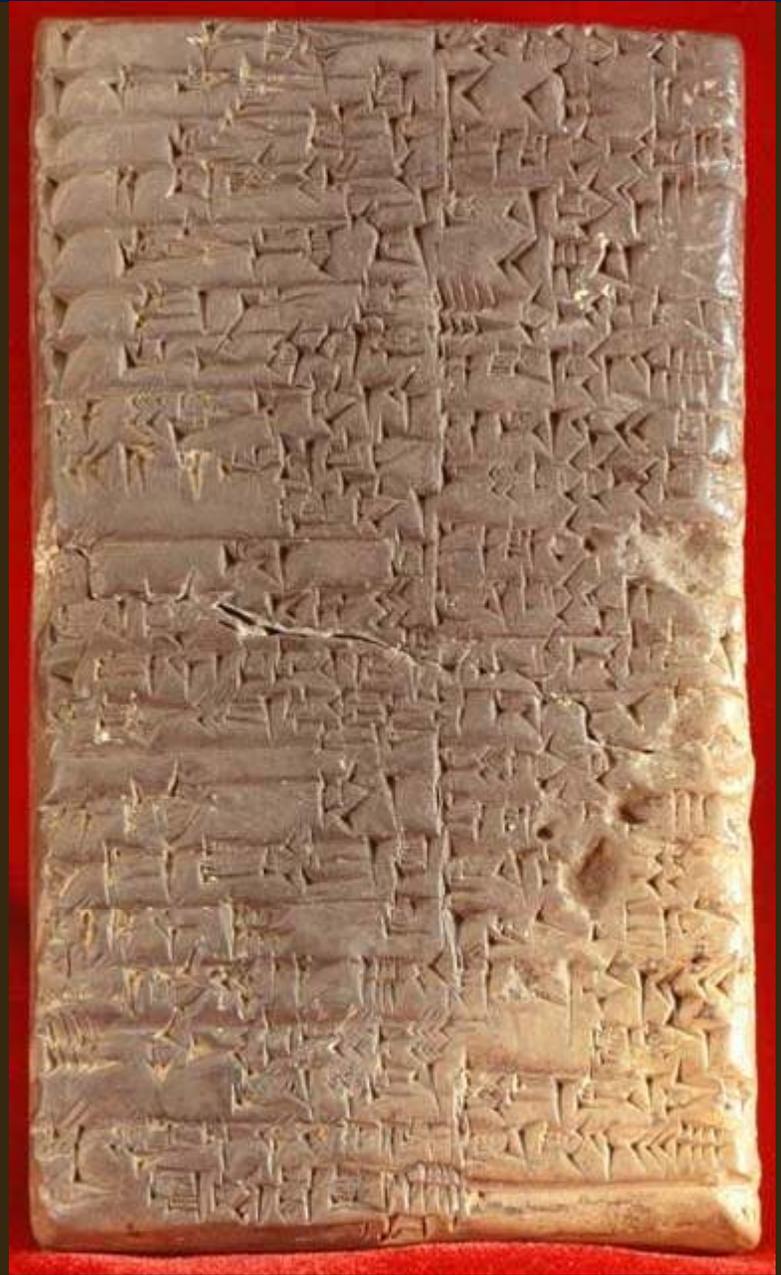
سومریان

- اقوام سومری در سرزمینی که بعدها موسوم به **کلده** شد سکنی داشتند. شهرهای مهم سومر اور، ارخ، نیپور **در بین النهرین** هستند. سیپ پار، کیش و بابل نیز از شهرهای مهم اکدی هستند که در واقع دنباله تمدن سومریها محسوب می شود. تأثیر تمدن سومریها بر منطقه بین النهرین و ایران **خط میخی** است که برای نخستین بار توسط این قوم به جهان شناسانده شده است.

الواح سومري

- متون سومري اشاره مستقيمي به آريائيها ندارند اما در اين آثار شواهدی از تمدنهای ايران پيش از ورود آريائيها وجود دارد .
- الواح سومري مکتوفه در بين النهرين از منابع اصلی شناسايی تمدن و فرهنگ فلات ايران و نواحی مجاور آن از جمله زمينه‌های نفوذ و رسوخ آريائيها است.

اورارتو

- سرزمینی که از اوایل قرن ششم ق م **ارمینا** یا **ارمنستان** خوانده می شود و از لحاظ جغرافیایی در سرزمینهای بین سرچشمه های فرات و دجله قرار دارد در ایام پیشتر به نام **اورارتو** خوانده می شد. اقوام مختلف مادی در هنگام استقرار خود در همسایگی اقوام اورارتو قرار گرفتند و مراودات اقتصادی و سیاسی با آنان برقرار ساختند .

موقعیت اورارتو

موقعیت اورارتو

کتیبه های اورارتو

- جنگجویان مادی و پارسی در نیروی نظامی اورارتو شرکت می‌کردند و در ازای آن سرزمینهای غربی ایران را به عنوان تیول می‌گرفتند. از این رو **کتیبه‌ها و آثار فرهنگی و مدنی** اورارتوها به عنوان یکی از منابع مطالعه تاریخ ایران پیش از هخامنشیان است.

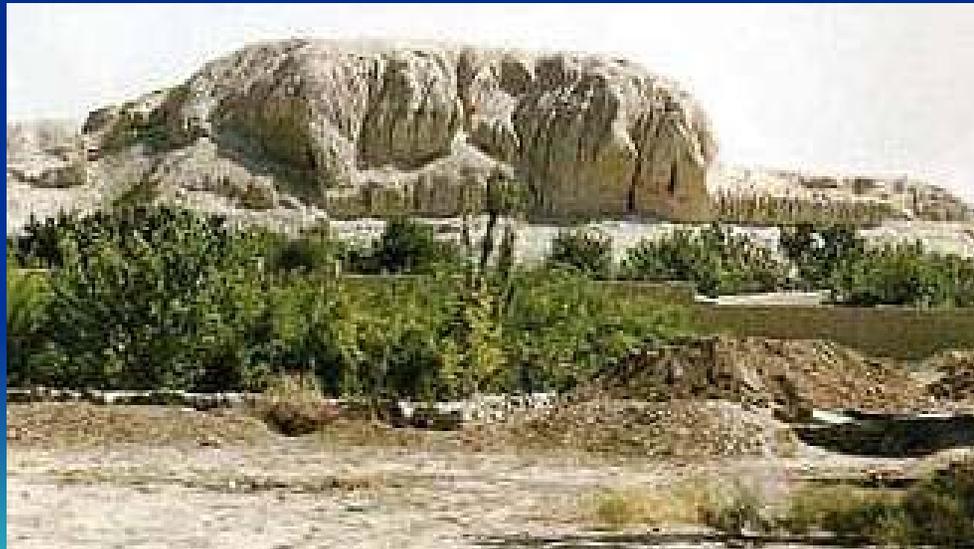
تپه ها و قلعه های مادی در فلات ایران

- حفريات باستان شناسی و یافته های علمی یکی از منابع اصلی مطالعه تاریخ ماد است. با توجه به اینکه اسناد و نوشته های تاریخی بسیار اندکی درباره تاریخ ماد در دست داریم اهمیت یافته های باستان شناسی درباره تاریخ این دوره بیش از ادوار دیگر تاریخ ایران است. از آنجایی که بیشتر قلمرو ماد در نواحی مرکز و غرب و شمال غربی بوده یافته های باستان شناسی نیز در این نواحی متمرکز شده است.

الف - تپه سیلک

تپه باستانی **سیلک** در 5 کیلومتری کاشان است. کاوشهای علمی در آن از 1933 م به سرپرستی گیرشمن آغاز و در نتیجه این کاوشها 71 دوره فرهنگی شناسایی شد که قدمت آن به 5500 سال ق م می رسد. در سیلک **سه** تپه باستانی کشف شده و یکی از این گورستانها در برگیرنده فرهنگ مادی است.

ب-گودین تپه :

- منطقه‌ای در نزدیک کنگاور. پس از حفاری این تپه **هفت دوره** اصلی در آن مشاهده شد. آثاری که از **دوره دوم** این تپه به دست آمده احتمالاً **متعلق به دوره مادها** است و بعضی نیز آن را پادگان نظامی بزرگان ماد برشمرده‌اند.
- نقشه ساختمان **گودین تپه** و سالن ستون دار آن از نمونه‌های اولیه سالنهای ستون دار سنتی است که بعدها در معماری هخامنشی شبیه به آن به حد کمال خود می‌رسد و بهترین نمونه‌های آن را در **پاسارگاد و تخت جمشید** می‌توان مشاهده نمود.

ج- نوشیجان تپه:

- این تپه در غرب ملایر است. در طی عملیات حفاری سه دوره متمایز به دست آمده است :
- نوشیجان اول ← دوره مادها
- نوشیجان دوم ← دوره هخامنشی
- نوشیجان سوم ← دوره اشکانی
- **مهمترین** این طبقات **نوشیجان یک** است .

د- تپه حسنلو

تپه حسنلو در جاده ارومیه به نرده و اشنویه است. از حفاریها چنین معلوم می شود که تپه مرکزی قلعه وسط شهر و تپه های مجاور آن محل سکونت مردم بوده است.

ه - گور دخمه‌های مادی

- هنرمعماری صخره‌ای و گور دخمه‌ها یکی از ویژگیهای معماری دوره استقرار حکومت مادها است. این گور دخمه‌ها در ارتفاعات صخره‌ای کوه‌های زاگرس در غرب به ویژه در کردستان و آذربایجان و سلیمانیه عراق شناسایی شده‌اند. **هرتسفلد** همه این گور دخمه‌ها را متعلق به دوره مادها می‌داند.
- **مهمترین گور دخمه‌ها و معماری صخره‌ای مادها عبارتند از:**

گور دخمه‌های مادی

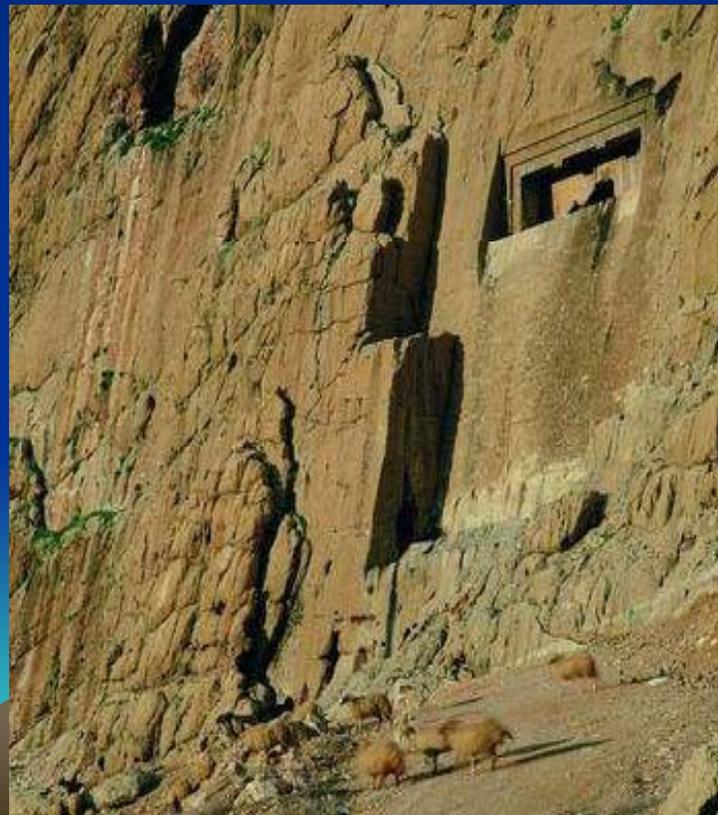
1. آثار روستای اسحاق وند (سکاوند)
درباختران.

2. گور دخمه صحنه: در سراب بر سر
راه همدان به کرمانشاه. دو معماری
صخره‌ای که به نامهای شیرین و فرهاد
مشهور شده‌اند.

گور دخمه‌های مادی

3. گور دخمه دکان داود: در جنوب شرقی سر پل ذهاب بر سینه کوه
کل داود مقبره‌ای صخره‌ای به نام دکان داود وجود دارد

گور دخمه‌های مادی

4. گور دخمه فخریکا: در شمال شرقی مهاباد

5. گور دخمه قیز قاپان: نزدیک سلیمانیه

عراق

6. گور دخمه کورخ کیچ: نزدیک قیزقاپان در

استان سلیمانیه عراق

7. گور دخمه داو دختر (دا و دودر):

در فهلیان ممسنی فارس

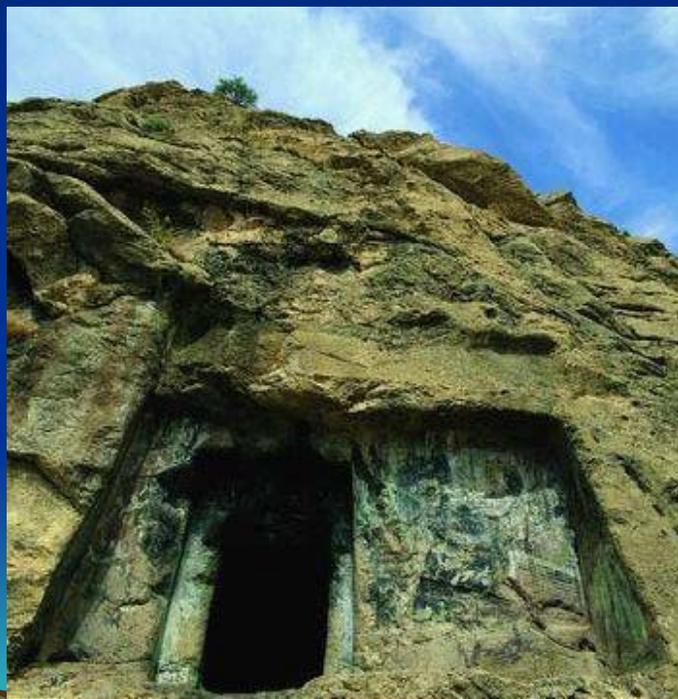
8. آثار صخره‌ای دیره: در راه سر پل ذهاب

که اهالی آن را به نامهای فرای کن یا اطاق فرهاد

می‌شناسند

9. گور دخمه روانسر: در دهستان روانسر

بین کرمانشاه و پاوه

فصل دوم: منابع دوره هخامنشی و اشکانی

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

1 - کتیبه‌های شاهان هخامنشی :

کتیبه‌ها و نوشته‌های شاهان هخامنشی را می‌توان تاریخ نگاری رسمی ایران دوره هخامنشی نامید.

این کتیبه‌ها به خط میخی پارسی نوشته شده و بعضی نیز به زبان ایلامی و بابلی ترجمه شده‌اند.

قدیمترین کتیبه موجود از خط میخی پارسی باستان لوحه طلائی آریا رَمَن جد اعلاى داریوش است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی خط میخی:

خط میخی
توسط سومریها
در حدود سه
هزار سال ق م
با ساده کردن
خط تصویر
ساخته شد.

ایلامیها خط میخی
را از بابلیها گرفتند.
خط میخی ایلامی
دارای 113 نشان
شکل ساده شده خط
میخی بابلی (آکدی)
است.

هخامنشیان خط میخی را از روی خط
میخی ایلامی اقتباس کردند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

بازنویسی خط میخی:

- 1- احتمالاً اصطلاح خط میخی نخستین بار توسط انگلبرت کمپفر جهانگرد آلمانی به کار برده شد.
- 2- پیتر و دلاواله اولین کسی است که تقریباً مفهوم درستی از خط میخی ایران باستان در غرب انتشار داد.
- 3- کارستن نیبور آلمانی بازنویسی کاملتری از آن را منتشر نمود که اساس کشف خط میخی گردید.
- 4- گروتفند آلمانی ده نشانه از علائم خط میخی فارسی را شناسایی کرد.
- 5- راولینسون افسر انگلیسی همه نشانه‌های خط میخی را یافت و دریچه‌ای نو به روی محققین گشود.
- 6- فرصت الدوله شیرازی نخستین محقق ایرانی است که مطالبی در نحو و صرف خط آریان (خط میخی) نوشته است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

مهمترین ویژگیهای خط میخی فارسی باستان :

1. الفبای این خط به دستور داریوش بزرگ و با اقتباس از خط میخی ایلامی و تا حدودی تحت تأثیر خط آرامی ابداع شد.
2. هیچ نشانی کمتر از دو میخ و بیشتر از پنج میخ و هیچ نشانی بیشتر از چهار میخ افقی ندارند.
3. در کتیبه‌های میخی پارسی اعداد غالباً به صورت ارقام نوشته می‌شد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی کتیبه‌های دوره هخامنشی

1 لوح طلايي آريارمن جد اعلايي داريوش هخامنشي

قدیمترین کتیبه خط میخی پارسی باستان و نخستین روایت
مختصر و مفید در تاریخنگاری ایران که در همدان کشف
شد.

❖ هدف اصلی از این متن معرفی موقعیت زمانی و نژادی شاه
پارس و نشان دادن تمایلات مذهبی و دینی است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

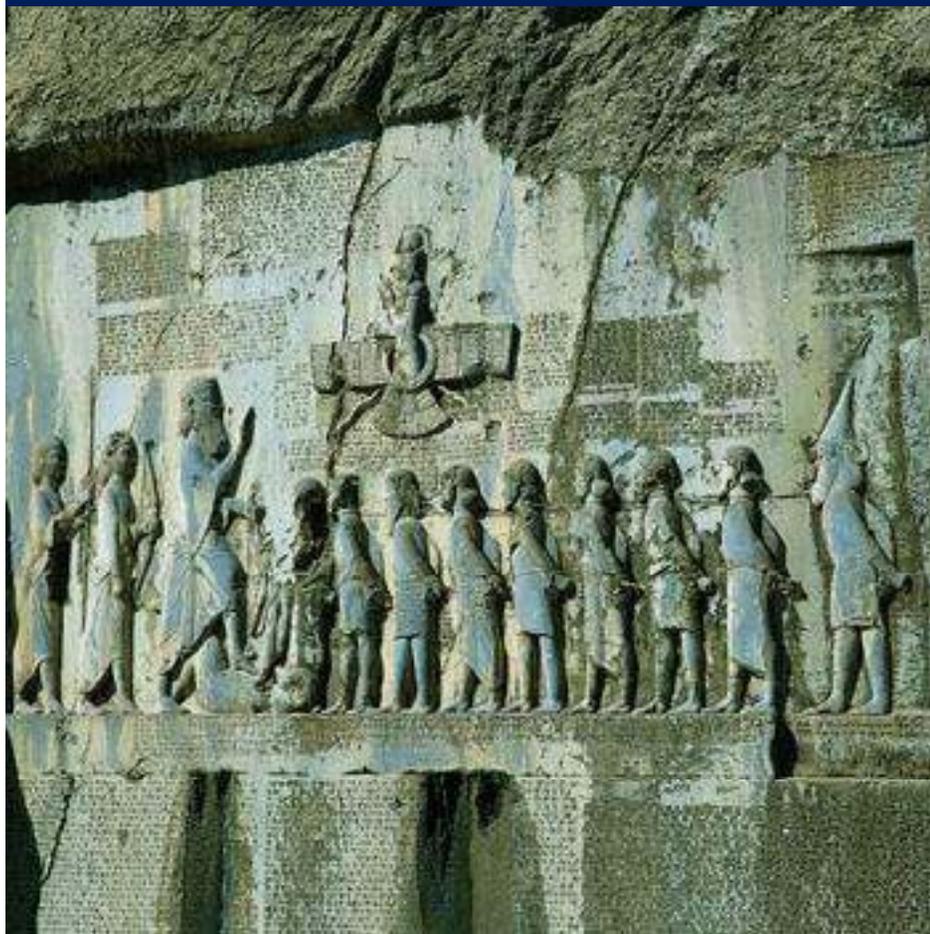
2. کتیبه کوروش بزرگ در پاسارگاد

❖ کتیبه میخی دو سطری در کاخ پاسارگاد در دشت مرغاب به پارسی باستان ایلامی و بابلی.

❖ تأکید شاهنشاه هخامنشی بر بکارگیری دو خط بابلی و ایلامی در کتیبه‌ها بیانگر این است که دولت هخامنشی از آغاز به روابط منطقه‌ای و جهانی خود اهمیت بسیاری قایل بوده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

3. کتیبه داریوش بزرگ در بیستون
مفصلترین روایت ایرانی از وقایع
سلطنت داریوش بزرگ است

❖ کتیبه به سه زبان پارسی باستان
- ایلامی - بابلی نوشته شده است.

❖ محققین آن را سندی بر دروازه
آسیا و نخستین رساله
تاریخی ایرانیان نامیده‌اند.

❖ مهمترین سنگ نوشته دوره
هخامنشیان است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

4. کتیبه‌های داریوش بزرگ در تخت جمشید:

الف) کتیبه‌ای در دروازه‌های سنگی کاخ اختصاصی داریوش (تجر) شامل اسم و القاب داریوش به زبانهای پارسی، ایلامی و بابلی.

ب) دو کتیبه به خط میخی پارسی بر دیوار جنوبی تخت جمشید و دو کتیبه دیگر به طرف راست به خط ایلامی و بابلی. این چهار کتیبه کنار هم بر يك سنگ يك پارچه نقش شده‌است.

ج) کتیبه داریوش بزرگ در تخت جمشید که از لحاظ مطالعه مناطق جغرافیایی هخامنشیان بسیار مهم است. او در این نوشته از سرزمینهای تحت فرمان خود یاد کرده‌است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

5. کتیبه‌های داریوش بزرگ در نقش رستم

دو کتیبه به خط میخی پارسی که یکی پشت پیکر داریوش و بر فراز آرامگاه او و دیگری طرف چپ درب ورودی آرامگاه قرار دارد. متن این کتیبه شامل نامهای مناطق جغرافیایی تحت حاکمیت هخامنشیان و بعضی ویژگیهای اخلاقی داریوش و چگونگی اداره کشور است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

6 - کتیبه‌های داریوش بزرگ در شوش:

بیش از 11 کتیبه از داریوش در شوش به دست آمد که مهمترین آن کتیبه نحوه مشارکت ملل گوناگون در ساخت بخشهای مختلف کاخ داریوش تشریح شده است.

این کتیبه مهم نشان می‌دهد که:

1. دستاوردهای تمدنی هخامنشیان مبتنی بر تمدن ملیتهای گوناگون بوده و از این نظر می‌توان هخامنشیان را **نخستین حکومت ایرانی با نمادهای مدنی چند ملیتی** دانست.

2. انتخاب اقوام گوناگون برای ایجاد کاخ شاهی با **هدف جلب مشارکت عمومی و ایجاد احساس وحدت بیشتر در امپراتوری بزرگ هخامنشی** صورت پذیرفته است.

3. نام بردن از کلیه اقوام و ملل که در ساختن بنای کاخ مشارکت داشته‌اند نشان از **نوعی قدرشناسی پادشاه ایران از زحمات آنان است و در ایجاد وحدت فرهنگی و سیاسی مؤثر بوده است.**

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

8. کتیبه‌های داریوش در مصر

داریوش پس از حفر ترعه‌ای که دریای سرخ را به رودخانه نیل و سپس دریای مدیترانه مرتبط می‌ساخت دستور داد تا بر ستونهای سنگی گرانی‌تی شرح کوتاه انجام این کار عظیم نوشته شود. از این ستونها فقط سه ستون بر جای مانده‌است که کتیبه‌های آن به خط میخی پارسی و ایلامی و اکدی و در سمت دیگر به خط هیروگلیف است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

9. کتیبه‌های خشایارشا هخامنشی در تخت جمشید

الف) کتیبه دروازه ملل. به سه خط پارسی، ایلامی و بابلی نوشته شده و خشایارشا در آن ضمن معرفی خود و اقداماتش ساختن دالان دروازه ورودی به کاخهای تخت جمشید را یادآور می شود.

ب) کتیبه‌ای دیگر بر بدنه دیوار پلکان شرقی و شمالی کاخ آپادانا بین نقوش نمایندگان ملل و صفوف شخصیت‌های پارسی و ماد است.

ج) کتیبه خشایارشا بر روی جزرهای کاخ خصوصی داریوش که در آن از ساختن این کاخ توسط داریوش شاه پدر خود یاد کرده است.

د) کتیبه خشایارشا با موضوع یاری اهورامزدا برای ساخت کاخ در روی جزرهای شرقی و غربی ایوان کاخ خصوصی خود.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

10. کتیبه اردشیر اول در تخت جمشید

کتیبه اردشیر اول فرزند خشایارشا که در آن به تکمیل کاخی اشاره شده که بنای آن در زمان حیات خشایارشا ناتمام بوده است

11. کتیبه‌های داریوش دوم در شوش

دو کتیبه از داریوش دوم که در آن به تکمیل کاخی اشاره شده که توسط اردشیر ساخته شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

12. کتیبه اردشیر دوم در شوش

در این کتیبه اردشیر دوم از ساختن کاخی برای خود یاد کرده و از اهورامزدا و آناهیتا و مهر تقاضای حمایت نموده است.

13. کتیبه اردشیر دوم در همدان

اردشیر دوم به ساختن کاخی اشاره کرده که به خواست اهورامزدا، آناهیتا و میترا ساخته است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

علت اهمیت کتیبه‌های اردشیر دوم :

1. برای نخستین بار از نام خدایان مهر و آناهیتا در کنار نام اهورامزدا استفاده شده است.
2. شواهد نشان می‌دهد که در زمان اردشیر دوم معبد آناهیتا در برخی شهرها برپا شده‌اند. برخی از محققین از یک نوع **تجدد مذهبی** در این دوره یاد کرده‌اند.
3. این کتیبه موجب به وجود آمدن **سؤالات بسیاری** پیرامون عقاید **دینی هخامنشیان** شده و عده‌ای به این نتیجه رسیده‌اند که دین ایرانیان در دوره اردشیر دوم دچار **دگرگونی عمیقی** شده‌است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

14. کتیبه اردشیر سوم در تخت جمشید

روی دیوار شمالی کاخ اردشیر. در آن اردشیر سوم نام نیاکان خود را آورده و از ساختن پلکان ورودی خبر داده است. او در این کتیبه نام میترا را در کنار اهورامزدا ذکر کرده است. این کتیبه آخرین سنگ نوشته دوره هخامنشی محسوب می شود.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

15. کتیبه اسامی ملتهای گوناگون دوره هخامنشی:

کتیبه ای در آرامگاه داریوش بزرگ در نقش رستم که احتمالاً به اردشیر دوم یا اردشیر سوم می‌رسد. نمایندگان کشورهای تابعه تخت پادشاه را روی دست خود نگه داشته اند. ملیت آنان به سه خط میخی پارسی، ایلامی و بابلی معرفی شده است.

این کتیبه نام تمام ملتهای دوره هخامنشی را در بردارد و برای آشنایی با تلفظ اسامی در آن دوره و نحوه قرائت از مهمترین نوشته‌ها محسوب می‌شود.

این کتیبه از لحاظ زبانشناسی و جغرافیای مناطق دوره هخامنشی اهمیت بسیاری دارد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

16. استوانه کوروش

استوانه 45 سطری کوروش که هم‌اکنون در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود.

کوروش پس از گشودن بابل فرمان به نوشتن این استوانه داد. او در متن این استوانه به موارد زیر اشاره کرده‌است:

(1) چگونگی فتح بابل و اقداماتش در این شهر

(2) نسب خود

(3) آزادی عقیده و ادیان در قلمرو او

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

17. الواح ایلامی تخت جمشید

در حفاریهای تخت جمشید چندین هزار لوح گلی به زبان ایلامی در قلعه تخت جمشید به دست آمد. الواح قلعه تخت جمشید از حیث زمانی بر الواح خزانه جلوتر است. اما الواح خزانه تخت جمشید مربوط به سالهای سیزدهم سلطنت داریوش اول تا سال هفتم سلطنت اردشیر اول است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

اهمیت الواح تخت جمشید:

1- مندرجات این الواح تصویری روشن از وضعیت اقتصادی، نظام اداری و دیوانی و اجتماعی در عصر داریوش اول ارائه می دهد.

2- مهرهای حک شده بر این الواح از جمله منابع اصلی مطالعه فرهنگ و سنتهای دوره هخامنشیان است. اکثر این الواح مهور به مهر سلطنتی یا درباری است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

2- آثار معماری و حجاری دوره هخامنشی

معماری هخامنشی از هماهنگی و تناسب خاصی برخوردار است. نمادهای هنری این دوره نمایانگر احساسات و سلائق و دیدگاههای مذهبی و آیینی پادشاهان هخامنشی است. این بخش از منابع تاریخ ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. دلیل اصلی این امر عدم توجه مورخین به علم باستان‌شناسی و توجه کمتر باستان‌شناسان به علم تاریخ است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

مهمترین آثار معماری و ساختمانی عصر هخامنشی

آثار معماری
هخامنشی

1- پاسارگاد

2- شوش

3- تخت
جمشید

کاخ کوروش
نزدیک برازجان

گور دخمه‌های
نقش رستم
و تخت جمشید

کاخ تچر

کاخ هدیش

کاخ مرکزی
یا قصر
سه دروازه

تالار
صد ستون

کاخ آپادانا

4- حجاریها و
نقوش برجسته

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

1. پاسارگاد

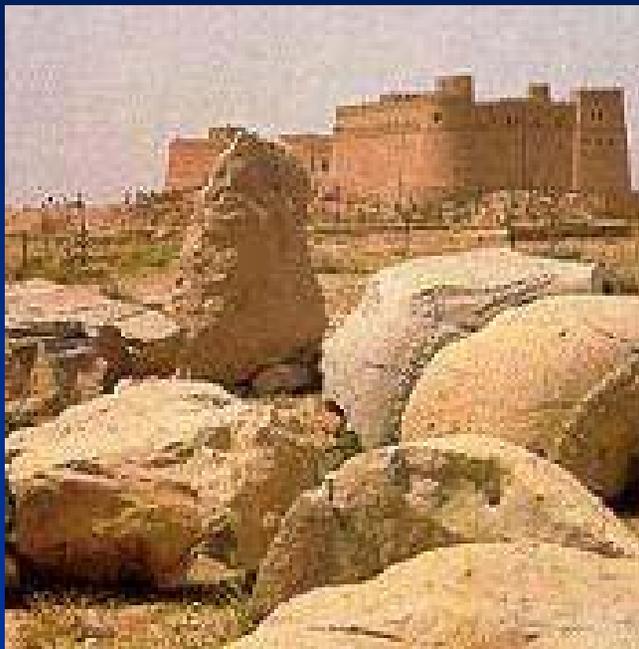
پاسارگاد اقامتگاه کوروش بزرگ و کمبوجیه در تخت جمشید به دستور کوروش ساخته شد.

این مجموعه مظهر کامل هنر معماری ایران هخامنشی است و احتمالاً با هنر مادی شباهتهایی دارد. **جاریه‌های گاوهای بالدار** با سر انسان تحت تأثیر هنر آشوری و پایه ستونهای افقی شیاردار از هنر یونانی اقتباس شده است.

در این مجموعه دو بخش قرار گرفته است اولی آرامگاه کوروش و دومی محوطه مقدس مذهبی و آیینی است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

2. شوش

از کهنترین شهرهای باستانی ایران و روزگاران
پایتخت امپراتوری ایلام بود. اهمیت این منطقه
به دلیل وجود آثار گوناگون از دوره‌های
مختلف ایران است.

مهمترین اثر بارز دوران هخامنشی در این شهر
کاخ معروف آپادانا است که به دست داریوش
بزرگ بر فراز تپه‌ای به همین نام ساخته شد.

طرح آپادانا نشان می‌دهد که اصول معماری
معمول در پاسارگاد در اینجا نیز رعایت
شده است.

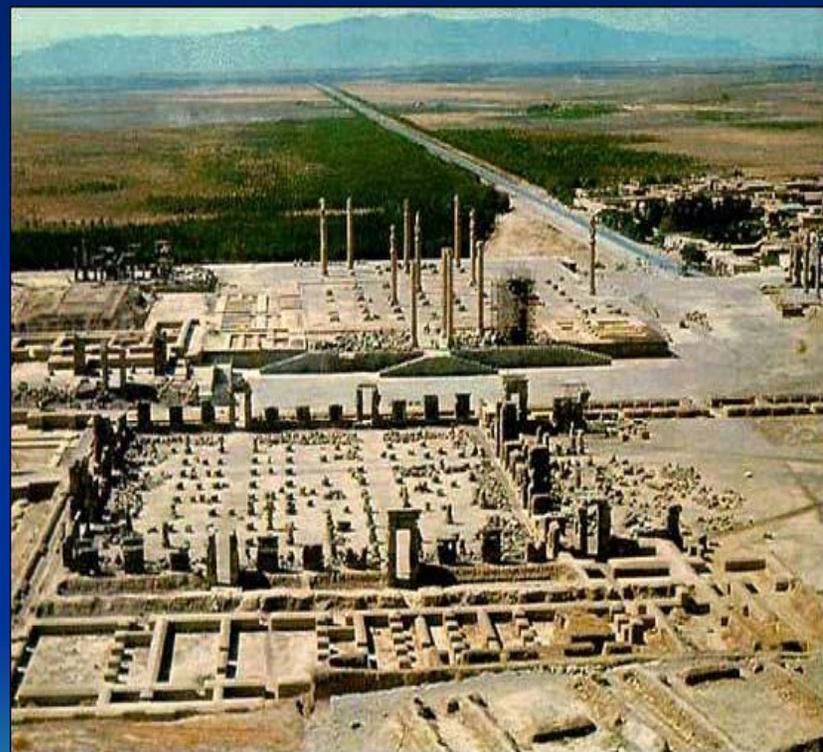

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

3. تخت جمشید

مجموعه بناهای عظیم دوره هخامنشیان در دامنه کوه رحمت در استان فارس که به دستور داریوش بزرگ ساخته شده است .

بسیاری معتقدند که در ابتدا از آن به عنوان يك کانون مذهبی استفاده می‌کرده‌اند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

الف) کاخ آپادانا: مهمترین کاخ تخت جمشید است.

ب) تالار صد ستون: بزرگترین کاخ پذیرایی هخامنشیان که به دستور خشایارشا ساخته شده است.

ج) کاخ مرکزی یا قصر سه دروازه: در وسط تخت جمشید قرار دارد و به دستور داریوش ساخته شده است.

د) کاخ هدیش: کاخ اختصاصی خشایارشا. حجاریهای این قصر از لحاظ مهارت از بهترین حجاریهای هخامنشی است.

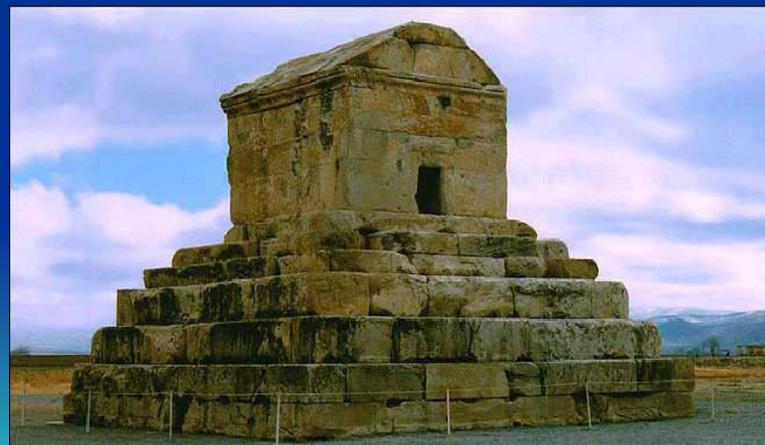
ه) کاخ تچر: این نام در کتیبه‌های منقور بر طرفین آستانه جنوبی کاخ دیده می‌شود و به علت شفاف بودن سنگهای آن به تالار آینه معروف شده است. این کاخ به دستور خشایارشا ساخته شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

(و) گور دخمه‌های هخامنشی در نقش رستم و تخت جمشید: بیشتر آرامگاه‌های صخره‌ای در نقش رستم در نزدیکی تخت جمشید واقع است. نخستین نمونه‌این گور دخمه‌ها آرامگاه کوروش بزرگ است که بعدها در ساختن سایر مقابر از آن تقلید کرده‌اند.

آرامگاه‌های داریوش اول، خشایارشا اول، اردشیر اول و داریوش دوم در آنجا ساخته شده‌است و شکل عمومی‌آنان یکسان است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

ز(کاخ کوروش در نزدیکی برازجان:

بازمانده‌هایی از يك کاخ دوره هخامنشی در نزدیکی برازجان که معماری آن متعلق به اوایل دوره هخامنشی است و آن را به کوروش بزرگ نسبت داده‌اند. احتمالاً این **قصر** منطبق با کاخ تاوکه است که آریان از آن به نقل از سفرنامه دریانورد مشهور نئارخوس یاد کرده‌است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

4- حجاریها و نقوش برجسته دوره هخامنشی:

مهمترین آن عبارتاند از:

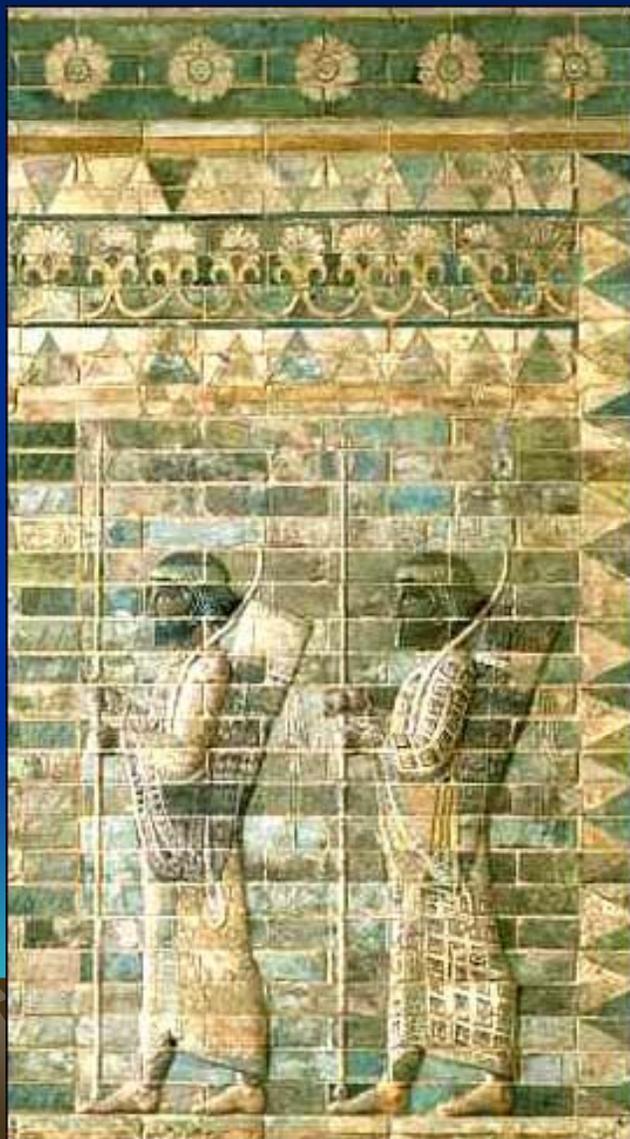
1. فرشته بالدار با لباس ایلامی و تاج بر سر در پاسارگاد منسوب به کوروش بزرگ

2. حجاری گاوهای عظیم بالدار در دروازه اصلی کاخ کوروش در پاسارگاد

3. نقش برجسته در پاسارگاد که پادشاه را نشان می‌دهد که در پشت سر او خدمتگزاران چتری را بالای سرش نگه داشته‌اند. این نقوش نخستین علائم هنر پیکرتراشی ایران و پوشش ایرانی را نشان می‌دهد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

4. حجاریهای هخامنشی در کاخ
آپادانا در شوش که مهمترین آن
تصاویر سربازان جاویدان
است

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

5. نقوش پلکان آپادانا در تخت جمشید:

در يك طرف پله‌ها افسران مادي و پارسي با لباسهاي رسمي مخصوص به خود و سپس نيزه‌داران خوزي و سربازان گارد جاويدان قرار دارند که براي شرکت در مراسم جشن به پیشگاه شاهنشاه می‌روند.

بر بدنه دیگر در سه ردیف نمایندگان کشورها و استانهای مختلف هخامنشی به راهنمایی يك نفر مادي و پارسي در حالی که پیشکش و مالیاتهای خود را در دست دارند نشان داده شده‌است.

این حجاریها بهترین نمونه برای مطالعه وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران و ملل تابعه آن است.

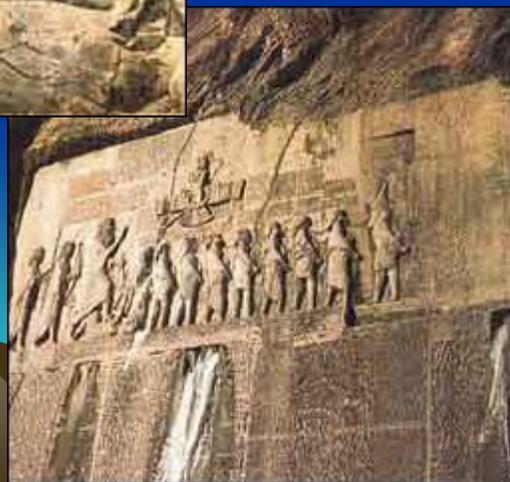
منابع دوره هخامنشی و اشکانی

6. ستونهای هخامنشی تخت جمشید:

چهار نوع سرستون هخامنشی به شکل - گاو - شیر - گریفون (پیکره جانوری افسانه‌ای با سر عقاب، بدن شیر بالدار) - لاماسو (پیکره جانوران خیالی که در فرهنگ آشوری از آن به عنوان نگهبانان کاخ و یا شهر تعبیر شده‌است) دیده می‌شود که با الهام از طبیعت طراحی شده‌اند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

7. حجاری داریوش در بیستون:

بر روی صخره بیستون حجاری
تصویر داریوش به اندازه طبیعی
و خدمتکارانش دیده می‌شود در
زیر پای او اسیری روی زمین
دراز کشیده است. در بالا تصویر
اهورامزدا قرار گرفته و در
زیر پای داریوش تصویر
گئوماتای مغ حجاری شده است

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

3. منابع خارجی

مورخین یونانی، رومی، ارمنی و عرب برای بررسی تاریخ سرزمینهای خود ناگزیر به توصیف روایات مختلف درباره تاریخ ایران بودند. همین امر موجب شده تا محققین بخشی از اطلاعات خود را از اینگونه منابع به دست آورند.

عمده منابع خارجی بررسی تاریخ هخامنشیان به وسیله نویسندگان یونانی، رومی و ارمنی نوشته شده است.

محققین اروپایی در چند سده اخیر به دلیل گرایشهای قومی این دسته از منابع را یکسره پذیرفته‌اند و در بسیاری موارد آن را به عنوان تنها مرجع مورد استناد درباره تاریخ ایران قلمداد کرده‌اند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

برای پرهیز از یکسویگری و انحراف تاریخی در بررسی منابع خارجی و به ویژه متون یونانی، رومی و ارمنی بهتر است نکاتی مورد دقت کامل قرار گیرد:

1. اکثر قریب به اتفاق این نویسندگان در محدوده سرزمینی میزیسته‌اند که از لحاظ سیاسی و اقتصادی **رقیب اصلی و دشمن ایران** بوده‌اند.
2. بهتر است هر یک از این منابع را با **یک یا چند منبع داخلی مقایسه** نمود و صحت و سقم روایات آنان را در یک مقطع تاریخی با **یک یا چند روایت ایرانی** مقابله نمود.
3. نویسندگانی که **درباره اسکندر مقدونی** نوشته‌اند و در نوشته‌های خود به تاریخ ایران نیز پرداخته‌اند از آنجایی که به شدت نسبت به اسکندر و اقدامات او علاقمند بوده و گاه او را انسانی مافوق طبیعی تصور می‌کرده‌اند در توجیه اقدامات خشن و غیرانسانی او تلاش کرده‌اند تا بسیاری از وقایع تاریخی را نادیده بگیرند. این دسته از منابع به شدت آلوده به تمایلات یونانی‌مآبانه و ضدایرانی است.
4. در صورت نبودن منابع داخلی در مقطع زمانی خاص، **روایات خارجی را با یافته‌های باستان‌شناسی و معماری تطبیق و مقابله** نماییم.

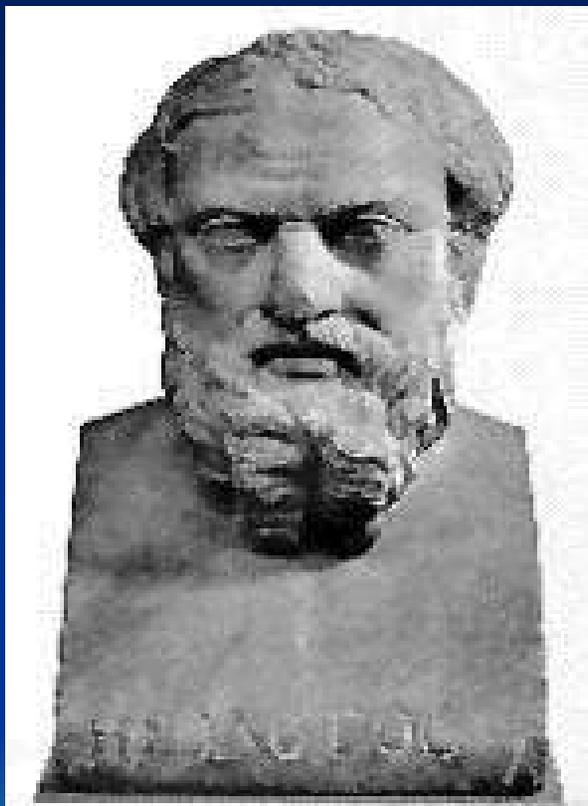

منابع دوره هخامنشي و اشكاني

منابع خارجي

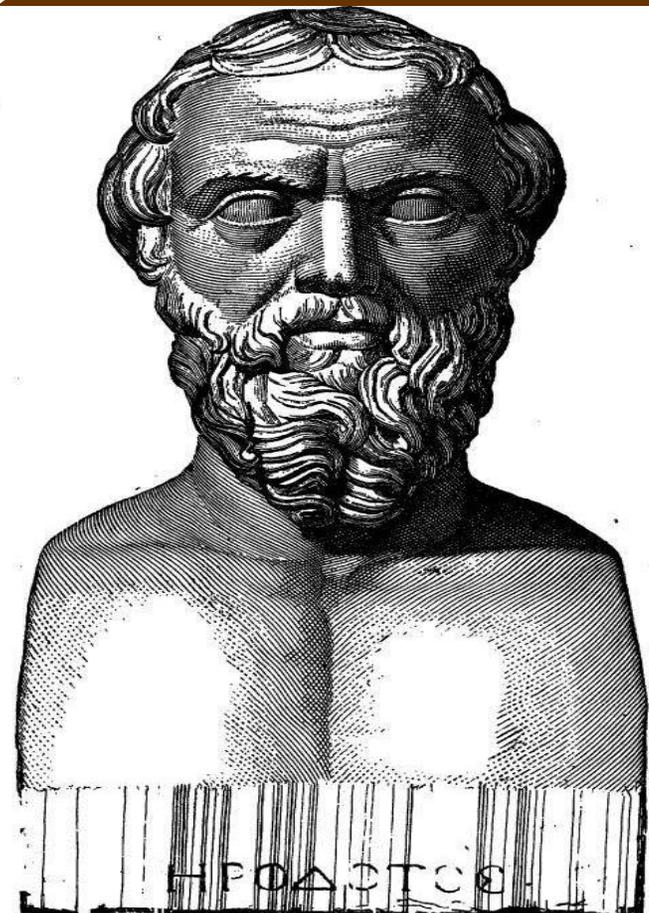
3 كترياس (415 ق.م)	2 توسيديد (توكوديدس) (460 تا 390 ق.م)	1 هرودوت (480 ق م)
6 ديودور سيسيلي (90 تا 21 ق.م)	5 پولي بيوس (204 تا 130 ق.م)	4 گزنفون (430 تا 352 ق.م)
9 كاليس تنس (360 تا 327 ق.م)	8 كنت كورتيوس (54-41 م)	7 پليني (تولد 23 م)
12 آريان نيكومدي (96 تا 180 م)	11 پلوتارك (50 تا 120 م)	10 تاسيتوس (55 تا 117 م)
15 بروس (281 - 262 ق.م)	14 ژوستين (138 تا 161 م)	13 تروگ پمپه
18 تورات	17 يوسف فلاويوس (307 م)	16 مارآپاس كاتينا

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

1- **هرودوت** او در هالیکارناس در جنوب غربی آسیای صغیر و در قلمرو هخامنشیان به دنیا آمد. در آغاز جنگهای آتن و اسپارت که به نبرد **پلوپونز** مشهور است در تور یوم میزیسته و در همان زمان در گذشته است. زیرا به وقایع سالهای اول جنگ در کتاب نهم خود اشاره کرده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

Herodotus. (Visconti, *Iconog. Gr.* pl. 27, 2.)

هرودت در مقدمه هدف از نوشتن این کتاب خود را دو عامل ذکر کرده :

1. با ثبت کارهای برجسته قوم و تبار خودش و همچنین مردم آسیا خاطرات روزگاران پیشین را از **خطر فراموشی** حفظ کند.
2. **علت اصلی اختلاف و دشمنی** میان ایرانیان و یونانیان را مشخص کند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

ارسطو: روش انشای هرودوت را برای تاریخ‌نویسی پسندیده ولی او را افسانه‌گو نامیده‌است.

توسیدید: هرودوت را نثر‌نویسی دانسته که به حقیقت‌نویسی علاقمند نبوده‌است.

استرابون: (جغرافیدان و مورخ) می‌گوید به شعرای قدیم مانند هومر و هزیود بیشتر می‌توان اعتماد کرد تا به گفته‌های هرودوت.

سیسرون: (خطیب معروف) هرودوت را پدر تاریخ نامیده و نوشته‌های او را پر از افسانه‌های گوناگون می‌داند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

جمع‌بندی کلی درباره تاریخ هرودوت :

1. هرودوت 4 به ایران از مسیخ‌مات و رویدادهای بی‌شمار او را از یونانیان ساکن در ایران و به دلیل **ملاحظه‌کردن آن از ایرانیان مهاجر نقل کرده**. اهمیت بسیاری برخوردار است.
5. اهمیت رویدادهای بزرگ تاریخ را بیش از هر عامل دیگری به عزم و جاه‌طلبی انسانها نسبت می‌دهد و فرمان **تقدیر را که عامل نهایی تحت تأثیر نهانی زندگی است را مهمتر از دیگر عوامل می‌داند**.
احساسات ضد ایرانی متوجه تاریخ هرودوت در تحلیلهای نهایی خود دچار گواهی‌های **مفوضه‌گانه و پندخیزی از منابع خود مختار می‌داند**.
3. **سال شمار وقایع تاریخی در کتاب او دقیق نیست و تاریخ رویدادها را نمی‌توان با استناد به نوشته‌های او بازسازی نمود.**
رسمی درباره هخامنشی دسترسی

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

2 توسیدید (توکودیدس)

مورخ یونانی و فرمانده بخشی از نیروی دریایی آتن در جنگهای پلوپونز بود. پس از پایان جنگها به نوشتن تاریخ جنگهای داخلی یونان پرداخت ولی به علت مرگ زود هنگام او ناتمام ماند. کتاب او با عنوان **تاریخ جنگهای پلوپونزی** به رویدادهای 411 ق.م یعنی هفت سال قبل از وقایع پایان جنگ ختم می شود.

از آنجایی که دولت هخامنشی در جنگهای داخلی یونان مداخله کرده در این اثر اشاراتی به وضعیت سیاسی و اقتصادی هخامنشیان نیز آمده است که برای بررسی تاریخ ایران اهمیت دارد .

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

ارزیابی اثر توسیدید :

1. توسیدید را از لحاظ سبک و روش تاریخ نگاری از مهمترین مورخین قدیم دانسته‌اند.

2. به عقیده او خدایان یونانی اثری در فرآیند تاریخ ندارند بلکه جریان تاریخ را طبیعت انسانی و مخصوصاً اشتیاق به قدرت و گاهی تصادف معین می‌کند.

3. به عقیده او جنگهای داخلی یونان مهمترین و بزرگترین جنگهای بشری تا آن دوره بوده‌است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

3 کتزیاس

مورخ و پزشک یونانی از آسیای صغیر. او به استخدام دربار ایران درآمد و طبیب مخصوص اردشیر دوم و مادرش بود.

کتزیاس کتاب مفصلی را در 23 جلد تألیف نمود که شش جلد **نخستین** آن مربوط به تاریخ آشور و کلیه وقایع پیش از تاریخ ایران است و از جلد هفتم تا پایان، درباره تاریخ ایران از کوروش اول تا مرگ خشایارشا است.

اصل کتاب از بین رفته. فوتیوس یکی از روحانیون مسیحی خلاصه‌ای از کتاب او را جمع‌آوری کرده که به **خلاصه فوتیوس** مشهور است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

معروفترین مورخین یونانی و رومی که از نوشته‌های کتزیاس استفاده کرده‌اند :

1. دیودور سیسیلی 34 فصل از کتاب دوم او اقتباس از تاریخ کتزیاس است.

2. پلوتارک شرح زندگانی اردشیر را از تاریخ کتزیاس اخذ کرده‌است.

3. نیکلای دمشقی بخشهایی از کتاب کتزیاس را آورده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

دلایل اهمیت تاریخ کتزیاس برای بررسی تاریخ ایران هخامنشیان:

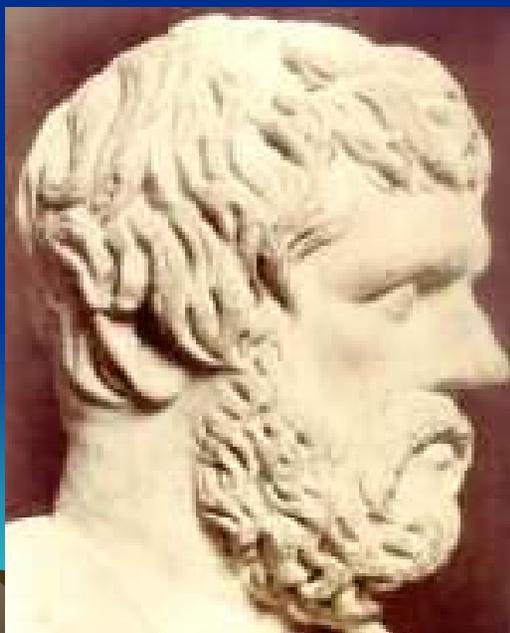
1. از اسناد دفاتر رسمی دربار ایران استفاده کرده و از این نظر نخستین نوشته تاریخی خارجی با استناد به مدارک رسمی هخامنشیان است.
2. در بسیاری موارد و از آن جمله درباره روی کار آمدن کوروش و داریوش و شورش بردیا نوشته‌هایی او با محتوای تاریخ هرودوت متفاوت است و می‌تواند برای مقایسه و مقابله با هرودوت و کتیبه‌های هخامنشی مورد استفاده قرار گیرد.
3. هرودوت تاریخ خود را در ستایش از مردم آتن نوشته و کتزیاس در ستایش از مردم اسپارت، از این رو اطلاعات این دو منطبق بر هم نیست.
4. کتزیاس با استفاده از منابع مادی روایت متفاوتی از تاریخ هخامنشیان آورده است که واقعیت‌تر از روایت هرودوت است.
5. تاریخ کتزیاس برای بررسی تاریخ هخامنشیان از دوره کوروش بزرگ تا خشایارشا از اهمیت بسیاری برخوردار است و در مقایسه با تاریخ هرودوت استفاده بیشتری از آن می‌توان نمود.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

4. گزنفون

مورخ و فیلسوف آتنی و شاگرد سقراط. او نوشته‌های بسیاری در تاریخ و فلسفه دارد که از آن میان دو اثرش به‌طور مستقیم با تاریخ ایران مرتبط است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

الف) آناباسیس یا بازگشت ده هزار نفری :

این کتاب شرح تفصیلی جنگ کوروش کوچک با اردشیر دوم پادشاه هخامنشی است که با توصیف چگونگی عقب‌نشینی ده هزار نفر از مزدوران یونانی سپاه کوروش کوچک به فرماندهی اوبه آتن ختم می‌شود.

ب) کوروش‌نامه یا سیروپدیا :

نوشته‌ای در تدبیر و سیاست و اداره امور سپاه و کیفیت پیروزی بر دشمن که قهرمان اصلی آن کوروش است. گزنفون ضمن روایت داستانی زندگانی کوروش مضامین اخلاقی و سیاسی مورد نظر خود را تشریح و برای حل مشکل سیاسی بزرگ آتن راه‌های اخلاقی ارائه کرده‌است. بعضی از محققین کوروش‌نامه را کتابی داستانی و توأم با افسانه‌پردازی دانسته‌اند. هر چند خود نویسنده به داستانی بودن روایت اشاره داشته‌است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

اهمیت کوروش نامه

1. برای بررسی تاریخ ماد از منابع اصلی به شمار می‌رود.
2. حاوی اطلاعات ذی‌قیمتی درباره نحوه نگرش یونانیان درباره ایران آن روزگار است.
3. نشان‌دهنده تأثیر عمیق ایران هخامنشی در اندیشه و آراء فیلسوفان یونان است.
4. حاوی برخی حقایق تاریخی ایران باستان است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

5. پولی بیوس :

- تاریخ جهان باستان را با تکیه بر تاریخ روم تألیف کرد. از این کتاب با عنوان تاریخ پراگماتیک نام برده‌اند. از این مجموعه 40 جلدی فقط 5 کتاب برجای مانده و بخشهای پراکنده‌ای از دیگر آثار او در کتب مورخین آمده‌است.
- هدف اصلی او نگارش تاریخ روم بود. او به شدت به رومیان علاقه می‌ورزید و در تاریخ‌نگاری نیز جانب آنان را گرفته. آنگاه که از تاریخ یونان باستان و حکومت مقدونیها یاد کرده اطلاعاتی راجع به ایران عصر سلوکی نیز آورده است.
- گفته‌های او را می‌توان در تاریخ‌نگاری اشکانیان به دلیل گرایشهای شدید نژادی مورد تردید قرار داد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

6 دیودور سیسیلی

مورخ یونانی قرن اول ق م.

کتابی به زبان یونانی درباره تاریخ جهان در 40 جلد نوشت که از آن 21 کتاب به جای مانده است.

بخشی از کتاب درباره تاریخ مصر، بین‌النهرین، هند و شمال آفریقا و ایران است.

اطلاعات او بیشتر برگرفته از دیگر کتب تاریخی مانند نوشته‌های هرودوت، کتزیاس و هکاتیوس است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

نظر حسن پیرنیا درباره نوشته‌های **دیودور سیسیل** :

دیودور تحت نفوذ **رواقیون** بود و عقیده آنان در باب اخوت تمام ملل و نیز راجع به اینکه مورخین از طرف خدا مأمورند یونانیها را با ملل غیر یونانی الفت دهند در تألیفاتش منعکس شده است.

او می‌خواست به **جهانگیریهایی اسکندر مقدونی معنی خاصی** داده و او را **برانگیخته آسمان برای نزدیک کردن ملل با یکدیگر** بداند. **دیودور سیسیلی** به شدت تحت تأثیر عقاید **هکاتیوس یونانی** بوده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

7- گایوس پلینی

جغرافیدان و مورخ رومی معروف به پلینی بزرگ. از آثار او 37 کتاب تحت عنوان **تاریخ طبیعی** تا این زمان باقیمانده است. کتاب او را می‌توان **دایره‌المعارف علوم طبیعی** در عهدباستان نامید. نوشته‌های او آکنده از اطلاعات گسترده‌ای در زمینه‌های علوم مختلف است.

اثر پلینی به دلیل پرداختن به **جغرافیای بین‌النهرین و ایران و تاریخ شرق باستان** از اهمیت بسیاری در مطالعه تاریخ ایران باستان برخوردار است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

8. کنت کورتیوس

- ❑ او کتاب مفصل ده قسمتی درباره زندگی اسکندر نوشت که برخی مفقود شده است.
- ❑ نوشته او را **بایدتاریخ مفصل اسکندر مقدونی** نامید.
- ❑ علاقه بسیار شدیدی به اسکندر داشت و تمام نوشته‌های خود را پیرامون زندگانی او تنظیم نمود. به همین علت باید به گفته‌های او درباره اقدامات اسکندر با دیده تردید نگاه کرد و آن را با دیگر منابع مقایسه نمود.

❑ منابع اصلی **کنت کورتیوس** برای نگارش تاریخ اسکندر :

1. **خاطرات سرداران اسکندر** از جمله بطلمیوس.
2. **روایت کالیس تنس یکی از همراهان اسکندر** که کتابی تاریخی درباره زندگانی او نوشت که اصل آن از بین رفته است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

اهمیت نوشته **کنت کورتیوس** برای تاریخ ایران پیش از اسلام :

1. **مفصلترین روایات پیرامون حیات اسکندر است** و می‌تواند منبع اصلی برای مطالعه **سقوط هخامنشیان** باشد.

2. **روایات او در بسیاری موارد با روایات دیگر مورخین رومی و یونانی که درباره اسکندر نوشته اند متفاوت است** و می‌توان با مقایسه این روایات به دریافتهای جدیدی رسید.

3. **برای مطالعه جغرافیای مسیر لشکرکشی اسکندر در ایران.**

4. **بررسی آخرین سالهای حیات داریوش سوم هخامنشی در این اثر به‌طور مفصل.**

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

- بخشهای مهم مربوط به تاریخ ایران در کتاب **کورتیوس**:
- (1) مسیر لشکرکشی اسکندر در نواحی غربی ایران و شوش
 - (2) کیفیت مرگ داریوش سوم
 - (3) اسکندر در هرات و سغد و نواحی شمال شرقی ایران
 - (4) اسکندر در کرمان و مسیر بازگشت او
 - (5) مرگ اسکندر - تقسیم قدرت پس از مرگ اسکندر

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

9. کالیس تنس :

- روایات مختلفی که از افسانه اسکندر در زبانهای گوناگون در جهان است از کتاب مردی به نام کالیس تنس سرچشمه می‌گیرد. وی تاریخ یونان را نوشت و دنباله آن را در باب فتوحات اسکندر و به دستور او ادامه داد ولی کتاب او بین رفت. در قرن دوم م قصه‌پردازی مصری اخباری که درباره اسکندر شنیده بود جمع کرد و **مجموعه‌ای فراهم آورد که منشأ کلیه روایات موجود از قصه اسکندر است.**
- امروز همه روایات متعدد را به هر زبان که باشد به نام **کالیس تنس دروغین** می‌شناسند یعنی روایتی که این مرد مصری انتشار داد و جای کتاب کالیس تنس حقیقی را گرفت.
- از این کتاب ترجمه‌های بسیاری به زبانهای گوناگون صورت پذیرفت که **ترجمه‌ای از آن به زبان سریانی مورد توجه ایرانیان قرار گرفت و به زبان پهلوی ترجمه شد و از این طریق وارد روایات ملی ایران گردید.**

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

10. تاسیتوس:

نویسنده تاریخ و سخنور و سیاستمدار. نوشته‌های او از شاهکارهای ادبی روم است.

❖ معروفترین کتاب تاریخی او **سالنامه‌ها** در اصل 16 کتاب بوده که بخشهایی از آن به دست ما نرسیده است.

❖ اساس تاریخ او را **بررسی رویدادهای روم** در برمی‌گیرد اما درباره روابط ایران و روم در **عصر اشکانیان** روایات دست اولی دارد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

11. پلوتارک :

- یونانی و پیرو فلسفه افلاطون . 88 رساله دارد او به نام عمومی **اخلاقیات** نامیده می‌شوند.
- مشهورترین اثر تاریخی او **حیات مردان نامی** شرح حال و مقایسه زندگی 48 تن از مشاهیر جهان است.
- هدف پلوتارک بررسی اخلاق و رفتار اشخاص تاریخی است و **چندان** توجهی به تمامی وقایع تاریخی ندارد و از همین رو بعضی از حوادث را نادیده گرفته.
- شهرت اصلی پلوتارک در شرح حال نویسی نیست بلکه **ابتکار اصلی** او در مقایسه مردان تاریخی با یکدیگر است.
- وی به عنوان معلم اخلاق شناخته می‌شود. او تلاش کرده است که از سرگذشت مردان نامی آینه عبرتی برای خوانندگان بسازد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

اثر **پلوتارک** در موارد زیر از منابع دست اول و بسیار مهم است:

- 1- بررسی روابط ایران و روم در دوره اشکانی
- 2- ترکیب و ساختار نظامی ایران در این دوره
- 3- وضعیت جغرافیایی غرب ایران در دوره اشکانی
- 4- مسئله ارمنستان در روابط ایران و روم

توجه: به دلیل گرایش و علاقه‌ای که مورخ به روم و مردمان آن دارد در قضاوت‌های نهایی او با احتیاط برخورد کرده و باید آن را با منابع دیگر مقایسه کنیم.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

12 آریان نیکومدی :

مورخ یونانی و از طرفداران متعصب اسکندر بود.

به اعتقاد پیرنیا آریان خواسته از گزنفون تقلید کند و حتی اسم کتاب خود را هم از او اقتباس کرده است و چنانکه گزنفون

از جمله وراثت بزرگان یونانی دولت پارس را کمال مطلوب خود قرار

داده آریان هم اسکندر یا مخرب همان دولت را معبود خود

1- **آنیاباسیس یا تاریخ سفرهای جنگی اسکندر** مهمترین تألیف

بر جای باستان‌ها و اوستا سنجد

2- **ایندیکا** که در آن به تفصیل از لشکرکشی اسکندر به هند و

جغرافیای این مناطق یاد شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

موارد قابل توجه در نوشته‌های **آریان** :

- (1) **داستان لشکرکشی اسکندر** را از روایت دو تن از معاصرین اسکندر گرفته و روایت دست اولی از این حوادث است.
- (2) **بسیاری از رویدادهایی را که چهره منفي اسکندر را نشان می‌دهد نادیده گرفته و باید گفته‌هایی او را با روایات کنت کورتیس و دیگر مورخین مقایسه نمود.**
- (3) **در ایندیکا** سفرنامه نئارخوس سردار اسکندر به خلیج فارس را به نقل از اصل سفرنامه آورده که از لحاظ بررسی مناطق جغرافیایی خلیج فارس اثری کم‌نظیر است هر چند از دقت کافی در ضبط مسیر حرکت از شرق به غرب خلیج فارس برخوردار نیست.
- (4) **آریان در ضبط مسیر جغرافیایی اسکندر به شرق ایران و هند دچار اشتباهات فاحشی شده که همین امر اعتبار روایت او را خدشه‌دار کرده است.**

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

13 تر وگ پمپه:

- ◆ کتابهای خود را به زبان لاتین نوشت .
- ◆ در صدد بود تا يك دوره تاریخ عمومی بنویسد .
- ◆ تاریخ آشور، بین‌النهرین و ماد و پارس را به اختصار نوشته و بخش اعظم کتاب او درباره دولت مقدونیه، یونان و سلوکی و روم بوده است.
- ◆ نام یکی از مهمترین تألیفات خود را فیلیپیک نهاد.
- ◆ از مجموع 44 کتاب وی تنها مقدمه به جای مانده که در آن به فهرست مندرجات کتب خود اشاره کرده است.
- ◆ بخش عمده‌ای از آثار او مفقود شده اما روایت او از جمله موارد مرتبط با تاریخ ایران به وسیله ژوستین نقل شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

14 ژوستین :

● نخستین تاریخ‌نگاری که به گردآوری و آثار مورخان گذشته همت گماشته است. او کتاب پمپه را تقریباً بدون تغییر و اضافات عیناً نقل کرده است. از روی آثار ژوستین می‌توان به منابع اصلی تروگ پمپه پی برد.

● تفاوتی که در نوشته‌های ژوستین و سایر مورخین راجع به وقایع زمان اسکندر دیده می‌شود از تروگ پمپه است و نیز این نکته که ژوستین افسانه‌ها را حقیقی دانسته نیز از مورخ مذکور ناشی شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

15 بروس:

■ از منجمین بابلی که سه کتاب به زبان یونانی به نام خالدائیکا یا تاریخ کلدیه براساس اسناد و مدارك بابلی و سومری نوشته :

1. کتاب اول شامل اساطیر و افسانه‌های بابلی تا عصر طوفان.

2. کتاب دوم اساطیر و تاریخ آشوری تا عصر تیگلات پلستر.

3. کتاب سوم تاریخ بین‌النهرین تا زمان مرگ اسکندر.

■ بخشهایی از نوشته‌های اودر آثار مورخین بعدی از جمله فلاویوس و آفریکن و اوسویوس آمده. اقتباس آنان از کتاب بروس مربوط به تاریخ عهد قدیم و وقایع تسخیر بابل به دست کوروش است.

■ از مهمترین اخبار بروس درباره تاریخ ایران باستان روایات او راجع به اقوام گوتی است. او زرتشت را مادی می‌داند و او را در شمار شاهان خاندان گوتی ذکر می‌کند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

16 مارآباس کاتینا :

● به روایت موسی خورنی، مارآباس ارمنی در نینوا کتابی می یابد و با استخراج از این کتاب آن را به زبان یونانی و آشوری نگارش می کند.

● کتاب مارآباس که در نوشته‌های موسی خورنی آمده و برای بررسی تاریخ اشکانیان و جانشینان اسکندر در نواحی غربی ایران و به ویژه ارمنستان مفید است.

● محققین درباره اصالت کتاب **مارآباس کاتینا** تردید نشان داده‌اند زیرا:

1. شهر نینوا در زمان اسکندر وجود نداشته است.

2. اگر مقصود از کتاب که در شهر نینوا پیدا شده لوحه‌های گلی باشد باید افزود که در این الواح پادشاهان بابل و نینوا نمی‌توانستند چهره‌ای زشت و بد پیدا کنند و ارمنیان را مردمی دلاور و مثبت جلوه دهند. چون این اسناد به دستور پادشاهان نینوا و بابل تنظیم شده‌است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

17 یوسف فلاویوس :

از مورخین **یهودی**. امپراتور روم تیتوس پس از فتح بیت المقدس کلیه کتب و نوشته‌های دینی یهود را در اختیار او گذاشت و وی سالهای پایانی عمر خود را در دربار روم سپری کرد و کتابهایی درباره **تاریخ یهود و تخریب اورشلیم** نوشت.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

18 تورات:

- روایات دینی یهود در عهد عتیق از منابع اصلی تاریخ هخامنشیان است.
- یهودیان توجه خود را به تاریخ ایران با لشکرکشی کوروش بزرگ به بابل و فتح آن و آزادی قوم یهود معطوف داشته‌اند.
- ایران عصر هخامنشی در نوشته‌های توراتی دارای تصویری بسیار مثبت و نجات‌بخش است و تاریخ هخامنشی را جانبدارانه بررسی کرده‌است.
- هواداری یهودیان از هخامنشیان موجب شده که بعضی عظمت هخامنشیان را ساخته و پرداخته ذهن مورخین یهودی بدانند.
- دلیل اصلی گرایش جانبدارانه متون یهودی از هخامنشیان به دلیل اشتراک منافع اقتصادی و عملکرد بی‌طرفانه هخامنشیان نسبت به همه ادیان و به ویژه یهودیان و نجات آنان از زیر سیطره و سلطه جباران بین‌النهرین دانست.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

مهمترین روایات تورات از دوران هخامشیان در کتب زیر است.

1. **کتاب دانیال نبی:** از امپراتوری ماد، پارس و سلوکیها یاد شده و بخش دوم که مربوط به پیشگویی و سرنوشت قوم یهود است که در آن به تسخیر بابل توسط کوروش اشاره شده است.

2. **کتاب اشعیا:** در باب اقوام ماد و پیش‌بینی نجات قوم یهود توسط کوروش اخباری آمده است.

3. **کتاب عزرا و نحمیا:** کتاب نحمیا بخشی از کتاب عزرا است و در هر دو کتاب بخشهایی از تاریخ ایران و مرتبط با قوم یهود از جمله درباره کوشش و آزادی یهودیان و اقدامات داریوش دوم در بازسازی معابد یهود و از رفتار اردشیر اول با قوم یهود و اردشیر دوم و یهودیان اخباری آمده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

سفال و فلز به **خط منفصل یا خط کتیبه‌ای پارسی** است کتیبه‌های پارسی، اعم از نوشته‌های روی سنگ، چرم، و در میان آنها آثار متعلق به دوره اشکانی اندک است.

کتیبه‌های اشکانی (پهلوی اشکانی)

1- اسناد اورامان

2- کتیبه‌های شهر نسا در ترکمنستان

3- کتیبه پارسی بر مجسمه هرکول

4- آثار دورا اروپوس

5- کتیبه‌های لاخ مزار

6- کتیبه کال جنگال

7- سنگ نوشته شوش

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

کتیبه‌های اشکانی (پهلوی اشکانی)

1- اسناد اورامان:

سه برگ سند دوره اشکانی و مربوط به فروش دو تاکستان بر روی پوست آهومکشوفه در اورامان کردستان .

دو سند از این سه سند به زبان و خط یونانی است و هر دو تاریخ سلوکی دارد. در پشت یکی از آنها چند کلمه‌ای به زبان و خط پارسی نوشته شده که خلاصه متن یونانی است.

سند سوم به زبان و خط پارسی است و تاریخ اشکانی دارد .

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

کتیبه‌های اشکانی (پهلوی اشکانی)

2 کتیبه‌های یافت‌شده در شهر نسا در ترکمنستان:

در حفريات در شهر باستانی نسا در ترکمنستان یکی از **قدیمترین** پایتخت‌های اشکانی **سفال نوشته‌های دوره اشکانی** به دست آمده که شامل نام اشخاص، جای‌ها، وزن و تاریخ سال و ماه است. زبان به کار رفته در این نوشته‌ها **آرامی یا پارسی** است.

3- کتیبه پارسی بر مجسمه هرکول:

مجسمه‌ای برنزی از هرکول الهه یونانی که در عراق کشف شد. بر آن دو کتیبه به **زبان پارسی و یونانی** حک شده است. کتیبه یونانی احتمالاً متعلق به **بلاش چهارم پادشاه اشکانی** است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

کتیبه‌های اشکانی (پهلوی اشکانی)

4 آثار شهر باستانی دورا اروپوس:

این شهر در سفال‌نوشته‌های متعددی سفال بر سر قریلر به پهلوی و پارسی کتیبه یکی از سرداران سفال نوشته‌های پارسی به دوخته تقسیم می‌شوند. کتیبه‌هایی که انجام گرفت نوشته‌هایی به فارسی میانه و پارسی کتیبه است. دست دوم سفال‌هایی است که همزمان با تصرف شهر به دست ساسانیان مهم‌ترین آثار مشهور است. با تاریخ ایران باستان در این شهر عبارت‌اند از: در سفالینه‌های پهلوی فهرستی از بعضی مناصب و پیشه‌ها آمده که از نظر شناخت وضعیت اجتماعی دوره ساسانی اهمیت دارد.

الف) دیوار نوشته‌ها: که توسط دبیران سپاه ایران نوشته شده

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

کتیبه‌های اشکانی (پهلوی اشکانی)

5- کتیبه‌های لاخ مزار:

چند کتیبه آسیب‌دیده مکشوفه در لاخ مزار در بیرجند که هنوز درست خوانده نشده‌اند. از نظر خط شبیه به خط کتیبه‌های کال جنگال است و احتمالاً همزمان با آن می‌باشد.

6- کتیبه کال جنگال:

چند کتیبه کوچک در کال جنگال نزدیک بیرجند دست آمده که احتمالاً از نیمه اول قرن سوم م است.

7- سنگ نوشته شوش

بر روی سنگ مزاری در شوش کتیبه‌ای به دستور اردوان چهارم پادشاه اشکانی برای خواسگ شهر بان شوش کنده شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

- زبانی که با آن کتاب دینی نوشته می‌شده **زبان اوستایی** می‌نامند.
- جز کتاب اوستا **کتاب دینی زرتشتیان** و آثار مرتبط با آن **هیچ اثر دیگری** به این زبان در دست نیست
- در خود کتاب اوستا **اشاره‌ای به نام اصلی این زبان نشده**
- **کلمه اوستا نیز در متون اوستایی** دیده نمی‌شود.
- برای **نخستین بار** در دوره ساسانی و در کتب پهلوی به کلمه **آبستاک** (در عربی ابستاق و در فارسی ابستا یا اوستا) اشاره شده‌است.
- معنی دقیق کلمه اوستا روشن نیست احتمالاً به معنای **ستایش** است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

- اوستای موجود که از **قرن هفتم هجری** برجای مانده بخش کوچکی از اوستای مشهور ساسانی است که شامل **بیست و یک نَسک** بوده است.
- **دلیل اصلی از بین رفتن بخش عمده اوستا** در دوره‌های بعد **شفاهی** بودن روایات آن است.
- اوستا **کتاب اصلی روایات دینی** در زمان ساسانیان بود.
- برای کاربرد عملیتر اوستای قدیم به زبان عصر ساسانی تفسیر و ترجمه شد و آن را **زند** به معنای تفسیر و گزارش خواندند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی متون اوستایی

اوستای موجود که حدود **یک چهارم** اوستای اصلی است از **پنج قسمت** یا کتاب نسبتاً مستقل به شرح تشکیل شده است:

1. **یسن‌ها** 2. **ویسپرد** 3. **وَنَدیداد** 4. **یَشت** 5. **خرده اوستا**

متون اوستایی را بر اساس ویژگیها و قدمت زبانی آن می‌توان به دو دسته تقسیم کرد.

1. **متون گاهانی**

2. **متون اوستایی متأخر**

منابع دوره هخامنشی و اشکانی متون اوستایی

• متون گاهانی :

گاهان جمع گاه و در اوستا گاتا به معنی سرود است.
گاهان قدیمترین بخش از اوستا و کهنترین اثر ادبی ایرانی است. سراینده این سرودها زرتشت است چونکه در شش تا از گاهان سراینده به عنوان اول شخص از خود یاد می کند.
گاهان مشتمل بر هفده سرود است که در اوستای کنونی بخشی از کتاب یسنا محسوب می شود. گاهان را به پنج بخش تقسیم کرده اند و هر یک از بخشها دارای فصولی است که به زبان پهلوی هات یا هاد و به فارسی ها نامیده می شود.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

اهمیت سروده‌های گاهان در بررسی تاریخ ایران باستان :

1. قدیمترین سند ادبی ایران باستان به شمار می‌رود.
2. گاهان توسط زرتشت سروده شده و برای بررسی عقاید و افکار او اهمیت بسیاری دارد.
3. گاهان نشان می‌دهد که خدای مطلق اهورامزدا است و جلوه‌های خاص او امشا سپندان (فرشتگان) هستند و در مقابل آنان روح مخرّب یا اهرمن قرار دارد.
4. عقاید اصلی زرتشتیان اولیه را در این سرودها می‌توان مشاهده نمود.
5. قدیمترین سرودهای ایرانی است
6. شباهتی با اشعار (ودایی) از متون مذهبی هند دارد و همین امر نشان از منشأ یکسان نژادی ایران و هند است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی متون اوستایی

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

متون اوستایی متأخر

الف) یسن‌ها: نخستین و مهمترین بخش اوستا است. این واژه در اوستا به صورت یسنه و در زبان پهلوی یزشن به معنای ستایش، پرستش و نیایش آمده است و از نظر ریشه لغوی با کلمات جشن و ایزد فارسی هم ریشه است. یسن‌ها با احتساب سروده‌های گاهان 72 هات است و اگر بخش‌های قدیمتر را جدا کنیم تعداد آنها 38 هات است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

متون اوستایی متأخر

(ب) ویسپرد: مرکب از ویسپه به معنای همه و همگی و رتو یا رد به معنای بزرگ، سرور و پیشوا و نماد رهبر روحانی و مینوی است و معنای کلی آن همه سروران است. در سراسر ویسپرد ردان یا بزرگان و سروران ستایش شده‌اند. ویسپرد شباهت تامی به یسن‌ها دارد و مطالب آن از این متون اقتباس شده‌است و مکمل آنهاست. ویسپرد همراه با یسن‌ها و خصوصاً در مراسم دینی نوروز و جشنهای شش‌گانه خوانده می‌شود. ویسپرد دارای 24 گرده (بخش) است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

متون اوستایی متأخر

ج) خورده اوستا (اوستای کوچک): مجموعه‌ای از دعا‌های کوتاه مخصوص مردم عادی زرتشتی است که هر یک از آنها را در موقعیتی خاص می‌خوانند و در برابر دعا‌هایی که خواندن آنها در مراسم دینی خاص روحانیون است. نام این کتاب فقط به زبان پهلوی آمده است و درباره زمان دقیق تدوین متن‌های آن نمی‌توان اظهار نظر کرد. تدوین خورده اوستا به آذربایجان مهر اسپندان موبد موبدان زمان شاپور دوم ساسانی نسبت داده شده است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

متون اوستایی متأخر

(د) یشت‌ها: هم ریشه با یسن از ماده یسنا و به معنی ستایش و نیایش و پرستش و فدیة است. بخشی از اوستا که در ستایش ایزدان است یشت‌ها نامیده می‌شود. در برخی جاهای اوستا لغت جشن که به معنی عید است از واژه یسنا گرفته شده است.

فرقی که میان مفهوم یسنا و یشت می‌توان قایل شد این است که اولی به مفهوم ستایش و نیایش است به‌طور عموم و دومی (یشت) به معنی ستایش پروردگار و نیایش امشاسپندان و ایزدان است.

هر يك از یشت‌های بزرگ دارای چندین فصل است که آن را کرده می‌گویند.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

متون اوستایی

متون اوستایی متأخر

(ه) وندیداد (وی دیو داد):

● وندیداد مجموعه قوانین طهارتی و گناهان و جرایم و تاوان آنهاست که به صورت سؤال و جواب تدوین شده و دارای 22 فرگرد یا فصل است.

● تألیف وندیداد را به دوره پس از هخامنشیان نسبت می‌دهند. اگرچه مطالب آن بسیار کهنتر از این زمان و حتی کهنتر از زمان زرتشت است.

(و) هیربدستان یا نیرنگستان:

این کتاب ویژه مراسم و مناسک ایرانیان زرتشتی است. در نیرنگستان از مراسم مختلفی بحث می‌شود.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

6- اهمیت سکه در مطالعات تاریخی:

- نشان‌گر گرایش‌های فرهنگی و سیاسی و مذهبی حکومتها
- سال‌شمار حکومت‌های مختلف در یک دوره تاریخی
- نیاز اقتصادی.

7- سکه‌های هخامنشی: در دوره هخامنشی دو نوع سکه به نام‌های دریک و سیکل یا شکل ضرب می‌شد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

انواع سکه های هخامنشی:

- در دوره هخامنشیان ضرب دریک و شکل مخصوص ضربخانه های سلطنتی بود.
- دریک از جنس طلا و شکل از جنس نقره ضرب می شد..
- نوع دیگری از سکه های هخامنشی به دست آمده که توسط فرمانروایان محلی یا ساتراپهای هخامنشی ضرب می شده است. معمولاً نوشته سکه ها به خط آرامی است.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

7- سکه‌های سلوکی - اشکانی:

سکه‌های ایران در زمان اسکندر:

فتوحات اسکندر در ایران موجب توقف کار ضربخانه‌ها نشد و واحد پول هخامنشی همچنان رواج داشت.

اسکندر برای سهولت در امور اقتصادی و مالی مناطق تحت سلطه‌اش تناسب و ارزش پول ایران و یونان را مساوی کرد.

تغییر عمده در ضرب سکه‌ها تلفیق هنر سکه ایران و یونان است. این تغییرات باعث شد تا نوعی سکه جدید طراحی شود که به سکه‌های ضرب آسیایی مشهور است. این سکه‌ها تحت تأثیر نفوذ هنر محلی قرار دارد. نوشته این سکه‌ها به خط یونانی یا آرامی است

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

7- سکه‌های سلوکی - اشکانی:

سکه‌های سلوکی: در دوره سلوکی در وضع سکه تغییر عمده‌ای پیدا نشد و فقط نام سرداران به جای نام اسکندر ضرب می‌شد. بر روی سکه‌های سلوکی اغلب علامت ضربخانه و سال ضرب به سال سلوکی و گاه اول اسم شهری که سکه در آن ضرب شده قرار دارد.

منابع دوره هخامنشی و اشکانی

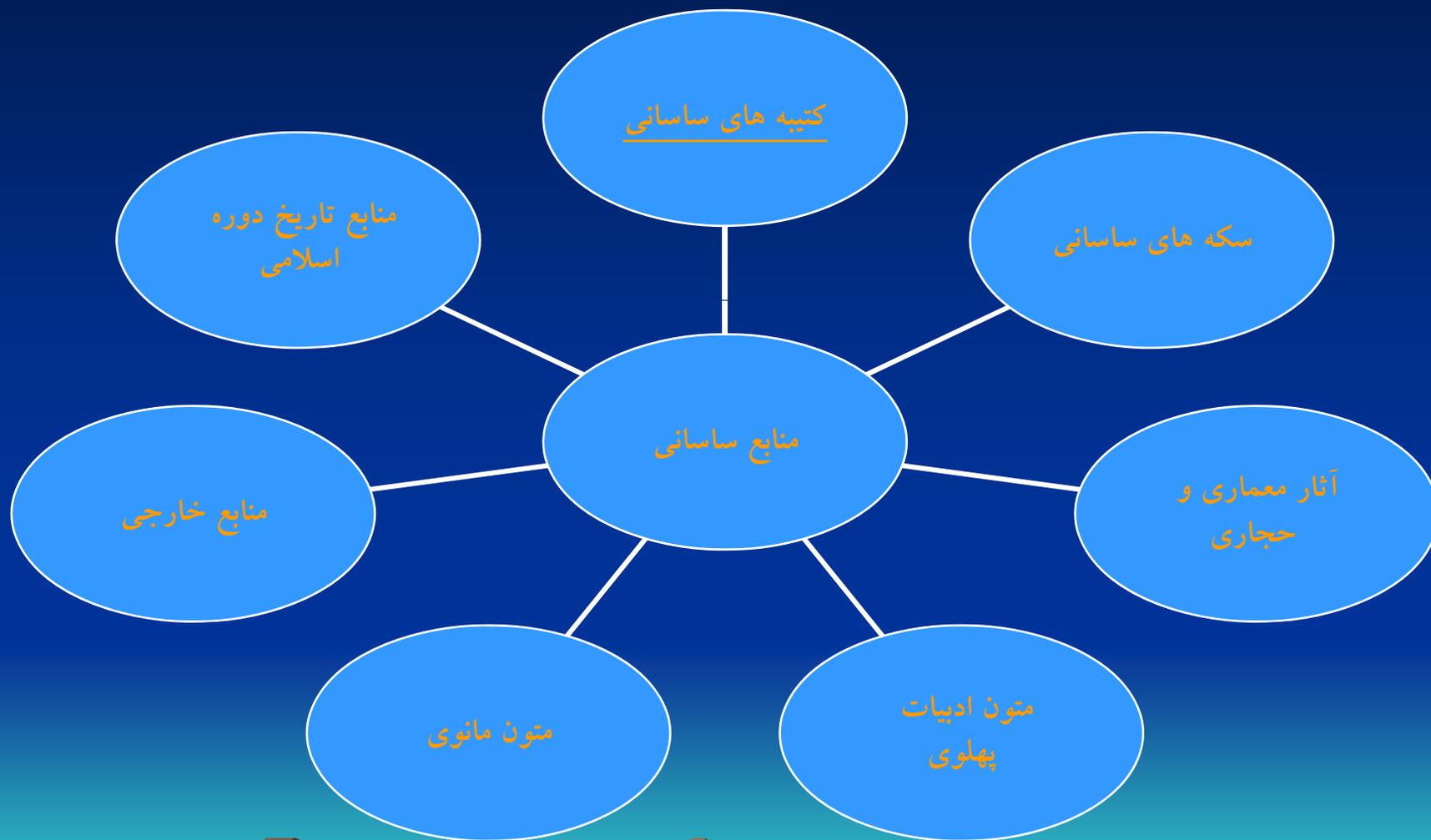
7- سکه‌های سلوکی - اشکانی:

مهمترین خصوصیات سکه‌های دوره اشکانی:

1. اساس پول اشکانی نقره بود. از ضرب سکه‌های طلا در این دوره اطلاعی در دست نیست.
2. مبنای اولیه ضرب سکه‌های اشکانی بر اساس الگوهای ضرب سکه دوره سلوکی است.
3. واحد پول دوره اشکانی درهم بود.
4. سکه‌های مسین و مفرغی برای معاملات و دادوستدهای محلی در داخل شهرها به کار گرفته می‌شد.
5. نقش يك طرف سکه‌های اشکانی نیمرخ صورت پادشاه بود که آرایش چهره آنان به تدریج از فرمهای یونانی به ایرانی تغییر شکل می‌یابد.
6. از دوره فرهاد چهارم به بعد ماه و ستاره که نشانه پارسی و اشکانی است بر روی سکه‌ها نقش شده و گاه نیز شاهین که نشانه فرّ ایزدی است دیده می‌شود.
7. بر پشت بعضی از سکه‌های درهمی نقش اشك بنیانگذاری دولت اشکانی دیده می‌شود.
8. چهره پادشاهان اشکانی به وضوح و دقت فراوان در این سکه‌ها نقش شده که از اوایل دوره اشکانی تا اواخر آن تغییرات عمده‌ای می‌یابد. مهمترین تغییر در نقوش چهره‌ها و به‌ویژه وضع لباس، تاج و کفش و زینت‌آلات و آرایش صورت آنان ایرانی‌شده و از نشانه‌های یونانی و سلوکی دوری شده است.
9. از ابتدا تا دوره سلطنت بلاش اول خط یونانی در سکه‌ها به کار گرفته می‌شد.
10. در سلطنت بلاش اول برای نخستین بار خط پهلوی اشکانی در سکه‌ها به کار رفته است.

فصل سوم: منابع دوره ساسانی

کتیبه های دوره ساسانی:

- یکی از مهمترین اسناد و مدارک دوره ساسانیان کتیبه‌ها و سفال‌نوشته‌ها و چرم‌نوشته‌های است.
- آثار کتیبه‌ای دوره ساسانی به‌طورکلی به دو نوع خط نوشته شده‌است. خط پهلوی کتیبه‌ای (یا خط پهلوی منفصل) و خط پهلوی کتابی (یا خط تحریری منفصل).
- کتیبه‌های اولیه دوره ساسانی به خط پهلوی منفصل نوشته شده‌اند ولی کتیبه‌های بعدی به خط پهلوی کتابی است. این کتیبه‌ها گاه به دو یا سه زبان نوشته می‌شوند.
- کتیبه‌های شاهان نخستین ساسانی تا زمان سلطنت نرسه غالباً به پهلوی (پارسی میانه)، پهلوی اشکانی (پارتی) و یونانی است. اما کتیبه درباریان و اشراف ساسانی تنها به پهلوی نگاشته شده‌است. کتیبه‌های امرای طبرستان پس از اسلام به پهلوی و عربی است. این تنوع در نوشته‌های روی سکه‌ها، فلزات و مهرها هم دیده می‌شود.

انواع کتیبه های ساسانی

- کتیبه‌ها به وسیله شاهان ساسانی و یا درباریان برجای مانده و همه آنان به **خط پهلوی کتیبه‌ای یا منفصل نوشته** شده‌است. قدیمترین این کتیبه‌ها متعلق به **اردشیر ساسانی** و متأخرترین آن کتیبه **مهرنرسه** است.

کتیبه های ساسانی

کتیبه های سنگ مزار
و دیگر سنگ نوشته ها

کتیبه های خصوصی

کتیبه های رسمی

کتیبه های دوره ساسانی:

کتیبه های رسمی

کتیبه اردشیر بابکان و اورمزد در نقش رستم

کتیبه شاپور اول در نقش رجب

کتیبه شاپور اول در حاجی آباد

کتیبه شاپور اول در کعبه زرتشت

کتیبه های کرتیر

کتیبه مهر نرسی در فیروز آباد

کتیبه های دوره ساسانی:

کتیبه شاپور اول در نقش رجب

در شمال تخت جمشید نقشی از شاپور اول و همراهان او با کتیبه‌ای شامل نام و عنوان و نسب شاه به سه زبان

وجود دارد. متن این کتیبه با

تفاوتی اندک همانند متن کتیبه

اردشیر بابکان است و نام شاپور

جای آن را گرفته است.

کتیبه اردشیر بابکان و اورمزد در نقش

رستم

در نقش رستم، روی شانه اسب اردشیر ، در تصویری که وی نماد پادشاهی

را از دست اورمزد می‌گیرد، سنگ

نیشته‌ای به سه زبان دارد .

کتیبه شاپور اول در حاجی آباد

در حاجی آباد نزدیک نقش رستم کتیبه‌ای به دو زبان پهلوی و پارسی نگاشته شده است. متن این کتیبه جزء یکی از منابع اصلی بررسی طبقات اجتماعی و سیاسی دوره ساسانیان محسوب می‌شود.

کتیبه شاپور اول در کعبه زرتشت

از مهمترین و مفصل‌ترین کتیبه‌های ساسانی است. این کتیبه بر دیوار مکه‌بی ساختمان کعبه زرتشت در نقش رستم نگاشته شده است.

کتیبه شاپور اول در کعبه زرتشت

این کتیبه سه بخش دارد:

1. مقدمه 2. متن اصلی 3. خاتمه کتیبه

1. مقدمه : شامل معرفی شاپور و ذکر نسب اوست.

2. متن اصلی که دارای چند بخش است :

✓ - ذکر استانه‌های کشور

✓ - شرح نخستین لشکرکشی شاپور علیه گردیانوس قیصر روم و از میان رفتن او و جانشین شدن فیلیپ و قبول پرداخت باج

✓ - شرح دومین لشکرکشی شاپور.

✓ - لشکرکشی سوم شاپور و به اسارت درآمدن والریانوس و ذکر سرزمین‌هایی که به تصرف ایران درآمده بود

✓ - ذکر تأسیس آتشکده‌ها توسط شاپور

کتیبه شاپور اول در کعبه زرتشت

- اهمیت کتیبه شاپور در کعبه زرتشت :
- اهمیت زبان شناسی آن که منبعی قدیمی برای مطالعه ساختمان زبان پهلوی و پارسی است.
- از نظر تاریخی شرح حوادث مهمی در آن آمده است
- با این تا حدی به تشکیلات اداری و مناصب مهم این دوره پی می بریم.

کتیبه های کرتیر

معرفی کرتیر:

- (1) کرتیر یا کردیر از روحانیون بزرگ زرتشتی در اوایل عصر ساسانی که در مدت سلطنت شش پادشاه ساسانی می‌زیسته.
- (2) او را عامل اجرای **سیاست رسمی اتحاد دین و دولت** می‌دانند.
- (3) آگاهی ما از کرتیر و کارهای سیاسی و دینی او از **سنگ نوشته‌ها و گزارش‌های خود** اوست. در **چهار کتیبه مفصل کارها و اقدامات خود را شرح** داده‌است.
- (4) احتمالاً او در **زمان شاپور اول عنوان «هیربد»** یافته‌است.
- (5) در زمان هرمز اول پسر شاپور اول ملقب به **«موبداورمزد»** گردید.
- (6) در زمان **بهرام اول** پسر دیگر شاپور اول **قدرت کرتیر افزونتر** شد و احتمالاً با **توطئه او بود که مانی به قتل** رسید.
- (7) پس از بهرام پسر وی **بهرام دوم** به پادشاهی رسید و **«کرتیر به نهایت قدرت خود رسید** و با ادیان دیگر به مبارزه برخاست، آتشکده‌ها بر پا کرد و برای آنها موقوفات فراهم آورد و به رفاه حال روحانیون پرداخت.
- (8) **در دوران بهرام دوم** است که وی **چهار کتیبه خود را به پهلوی** نگاشته‌است.
- (9) نام کرتیر **برای آخرین بار در کتیبه نرسی در پایکولی** ذکر شده‌است.

کتیبه کرتیر

- **کتیبه کرتیر در نقش رجب** : کرتیر در این کتیبه به موضوعات زیر اشاره می‌کند.

(1) **معرفی خود و القابی** که داشته و شرح کارهایی که برای پادشاه انجام داده‌است.

(2) شرح **معراج خود**

(3) شرح **کمک به بنیان نهادن آتشکده‌ها و قرار دادن موقوفات**

(4) شرح **عناوین مختلف خود در دوره‌های مختلف پادشاهان ساسانی**

کتیبه مهر نرسی در فیروز آباد

- در کناره خرابه‌های پلی متعلق به دوره ساسانی و در نزدیکی شهر فیروزآباد فارس در برابر **نقش اردشیر کتیبه‌ای پهلوی** وجود دارد که به دستور مهر نرسی **وزیر سه تن از پادشاهان ساسانی** نوشته شده و هدف اصلی آن **یادبود بنای این پل** بوده است.

کتیبه های خصوصی

کتیبه بیشابور

کتیبه بیستون و کنگاور

کتیبه قلعه بهمن

کتیبه های پهلوی در کلیساهای هندوستان

کتیبه های غار کانهری

کتیبه روی چوب صندل در ژاپن

کتیبه های خصوصی

- تقریباً تمامی کتیبه‌های خصوصی عصر ساسانی متعلق به اواخر آن دوره و اوایل دوره اسلامی است. از آنجایی که این کتیبه‌ها غالباً دارای سطرهای کوتاهی هستند آنها را کتیبه‌های عمودی نیز می‌نامند. این کتیبه‌ها به خط تحریری (متصل یا شکسته) همانند خط به کار رفته در کتابهای پهلوی نگاشته شده‌است. نوشته‌ها بیشتر یادبود هستند که برای آگاهی خواننده نوشته شده‌است.

کتیبه های خصوصی

• مهمترین کتیبه‌های خصوصی عبارت‌اند از:

(1) **کتیبه پیشابور:** در نقش برجسته‌های شاپور اول در پیشابور کتیبه‌ای به خط متصل وجود دارد که بسیاری از کلمات آن محو شده‌است. از ذکر تاریخ در اول کتیبه بر می‌آید که آن را یکی از بازدیدکنندگان نوشته‌است.

(2) **کتیبه بیستون و کنگاور:** کتیبه‌هایی بر روی سنگ‌های پراکنده به خط پهلوی متصل در کنگاور و بیستون کشف شده‌است. این کتیبه متعلق به اواخر دوره ساسانی یا اوایل عصر اسلامی است.

کتیبه های خصوصی

(3) **کتیبه قلعه بهمن:** در نزدیک آباده و در بالای قلعه‌ای به نام بهمن چند کتیبه کوفی وجود دارد که یکی از آنها با خط پهلوی نوشته شده است. تاریخ آن 165 هجری و مربوط به تعمیر قلعه به دستور شخصی به نام حازم بن محمد جنابه است.

(4) **کتیبه‌های پهلوی در کلیساهای هندوستان:** این کتیبه‌ها که بخش عمده آنها در جنوب هند کشف شده معمولاً بر روی صلیب نوشته شده و مربوط به نفوذ کلیسای سریانی است. این کلیساها قبل از ظهور اسلام از طریق ایران در جنوب هندوستان تأسیس شده‌اند.

کتیبه های خصوصی

(5) **کتبه های غار کانهری:** در غار بودایی کانهری در نزدیک بمبئی پنج سنگ نبشته به خط متصل پهلوی وجود دارد. در همه کتیبه ها پس از ذکر تاریخ نام زرتشتیانی آمده که از غار دیدن کرده اند.

(6) **کتیبه روی چوب صندل در ژاپن:** در معبدی بودایی در ژاپن نوشته ای به خط پهلوی متصل بر روی چوب صندل کنده شده که نام اهداکننده آن به زبان پهلوی است. این چوب احتمالاً از آسیای میانه به چین و سپس به ژاپن منتقل شده است.

کتیبه‌های سنگ مزار و دیگر سنگ نبشته‌ها

- تعدادی کتیبه‌های پهلوی به خط متصل بر روی سنگ نوشته‌ها و سنگ مزارها پیدا شده که بر روی «آستودان» (سرپوش تابوت مانند زرتشتی) و یا در اطراف گورها و دخمه‌ها نوشته شده‌اند. بیشتر این آثار متعلق به اوایل دوران اسلامی است.

- مهمترین این کتیبه‌ها عبارت‌اند از:

(1) **کتیبه‌های کازرون و پیشابور:** شش کتیبه متعلق به دوره اسلامی

است و معمولاً نام متوفی و تاریخ وفات را نوشته است.

(2) **کتیبه استانبول:** در یکی از محلات شهر استانبول در ضمن

کاوشهای باستانی سنگ قبری به دست آمد.

(3) **کتیبه سیان در چین:** سنگ مزاری دو زبانه (پهلوی - چینی) در

در دهکده‌ای در حوالی پایتخت باستانی چین کشف شد.

سکه‌های ساسانی

- ساسانیان روشهای ضرب سکه را از اشکانیان گرفتند و به تدریج در آنها تغییرات عمده‌ای را به وجود آوردند. صنعت سکه‌زنی ساسانیان در دوره‌ای به طول تقریبی چهارصد سال از استمرار و ثبات فوق‌العاده‌ای برخوردار بود و همین امر موجب شد تا تأثیر بسیار زیادی هم بر جهان معاصر خود و هم بر تمدن اسلام برجای بگذارد. طرح سکه‌های ساسانی تا چند دهه بعد از سقوط آنان رایج بود. سکه‌های ساسانی تا سال 79 ق (698 م) و در طبرستان تا سال 178 ق / 794 م ضرب می‌شده است. تغییراتی که در چهره‌سازی سکه‌های ساسانی پدید آمد از سنت ملی ایران سرچشمه گرفته است.

مهمترین ویژگیهای سکه دوره ساسانی

1. بر روی سکه، بر خلاف دوره اشکانی **تصویر نیم رخ راست پادشاه** نقش شده است.
2. پادشاه در ابتدا تاجی به شکل تاج مهرداد دوم اشکانی بر سر دارد. اما به تدریج شکل این **تاجها دگرگونی یافتند** و متفاوت از اشکال دوره اشکانی شدند.
3. بر پشت سکهها همواره **نقش آتشگاه** دیده می‌شود که از آن شعله برمی‌خیزد. وجود شماری **دوایر نقطه‌چین در حاشیه** سکه است.
4. **معیار، وزن و انتخاب جنس سکه‌ها برگرفته از سکه‌های اشکانی** است.
5. ساسانیان همانند دوره هخامنشی **سکه‌های طلا را رواج** دادند.
6. **نوشته‌های سکه‌ها به پهلوی ساسانی** است و بر روی سکه **نام و لقب پادشاه** نقش می‌شد و پس از پادشاهی بهرام چهارم **محل ضرب سکه** نیز قید می‌شد.
7. **مضمون نوشته** سکه‌ها تا دوره بهرام پنجم تقریباً یکسان است.
8. **خط پهلوی** به کار رفته در سکه‌ها تا زمان خسرو انوشیروان به **خط پهلوی** **منفصل** است و از این زمان به بعد **تبدیل به خط پهلوی متصل** می‌شود.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

- فرهنگ و هنر ساسانی دنباله هنر هخامنشی و اشکانی است و در بعضی عناصر و از آن جمله گچبری و ساختن طاقهای گنبدی و تالارهای وسیع بدون ستون از معماری هخامنشیان و اشکانیان برتر است.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

فرهنگ و هنر ساسانی دنباله هنر هخامنشی و اشکانی است و در بعضی عناصر از معماری هخامنشیان و اشکانیان برتر است.

مهمترین ویژگیهای معماری دوره ساسانی :

1. استفاده از پوششهای مختلف طاقی شکل به صورت گنبد و طاقهای استوانه‌ای و نعلی.
2. استفاده از طاقهای آجری به جای پوشش مسطح و چوبی
3. خلق اولین آثار گچبری در معماری تزئینی که بعدها تأثیر بسیاری بر معماری دوره اسلامی برجای گذاشت.
4. استفاده از مصالح متنوع همچون سنگ، خشت، گچ و آجر در معماری و ساختن بناهای متفاوت با مصالح ساختمانی گوناگون.
5. بسط و احداث آتشکده‌های گوناگون در ایران به گونه‌ای که نوعی معماری ویژه آتشکده‌ها در این دوره خود را نشان داده است.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

مهمترین
معماری و
حجاریهای
ساسانی

آتشکده های
ساسانی

ایوان
مدائن
یا کاخ
تیسفون

کاخ
قصر
شیرین

کاخ
سروستان

ویرانه های
شهر
کرخه

بیشاپور

آثار
ساسانی
فیروز آباد

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

• 1- آثار ساسانی شهر فیروزآباد

در فیروزآباد دیوار نگارهایی وجود دارد که از اولین نمونه‌های حجاری عصر ساسانی محسوب می‌شود.

در این شهر آثار دیوار دایره‌ای شکلی وجود دارد که ویژه شهرهای دوره ساسانی است و برای دفاع از تأسیسات داخلی ساخته شده‌است.

فیروزآباد قدیمترین پایتخت ساسانی و یکی از شهرهای اشکانی است.

از دیگر آثار تاریخی فیروزآباد بنای کاخی است که جزء اولین نمونه‌های معماری چهارگوش با استفاده از گنبد و گوشواره‌های جانبی است. کاخ متعلق به دوره اردشیر و دارای نقشه تقارنی دقیقی است.

شهر
دوره بلند
رزد که محل برافروختن
آتش مقدس بوده‌است.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

2-بیشاپور

شهر تاریخی بیشاپور به استناد سنگ نوشته‌ای به دو خط پارسی و

ویرانه‌های این شهر تاریخی در غرب کازرون در حاشیه رودخانه

در این شهر، معبد آناهیتا، کاخ اختصاصی شاپور،

دو ایوان مزین به موزائیک، بنای یادبود شاپور ساسانی

مقبای سبک گاه‌ها و دیوارهای سنگی به دست

مهمترین بنای این مجموعه معبد آناهیتا است که به صورت مکعبی ساخته شده و سبک معماری آن مشابه سبک هخامنشی است. آب رودخانه نزدیک آن به درون معبد جریان می‌یابد و کانالهای زیرزمینی تقسیم آب در این معبد بسیار جالب و فنی ساخته شده است. معبد بیشاپور سمبل یک پرستشگاه آب است

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

3- ویرانه‌های شهر تاریخی کرخه

کرخه توسط شاپور ذوالاکتاف ساخته شد و به صورت مستطیل بود. کاوشهای باستانی بقایای کاخی را نمایان ساخته است که از لحاظ معماری از روشهای عصر ساسانی حکایت دارد. در **خوزستان** آثار بیشماری از بقایای بند و پل و سد دوره ساسانی موجود است که نشان از توجه پادشاهان ساسانی به امور عمرانی و زیربنایی اقتصادی دارد.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

4- کاخ سروستان

در نزدیک سروستان ویرانه‌های شهر باستانی دوره ساسانی به چشم می‌خورد. طرح کلی شبیه به کاخ فیروزآباد است. این سبک معماری بعدها در مساجد اسلامی مورد استفاده قرار گرفته است.

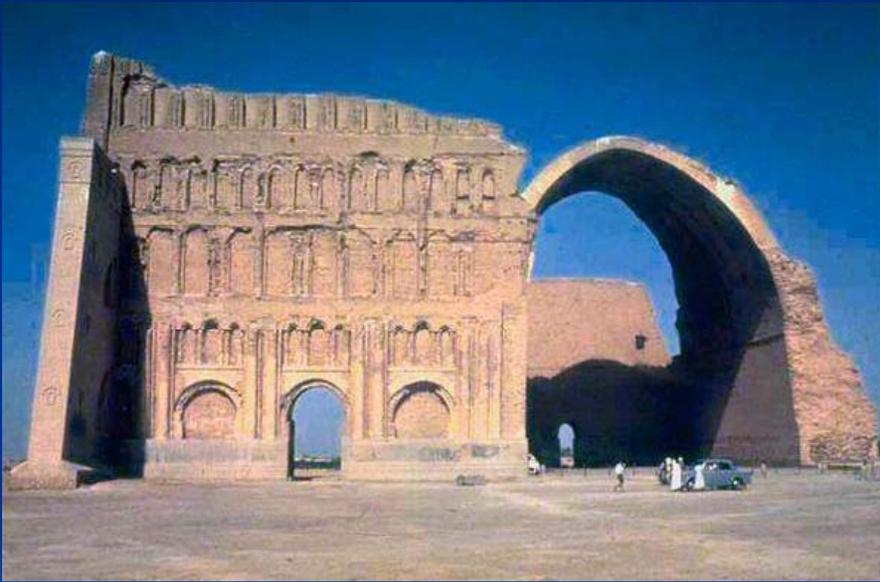
5- کاخ قصر شیرین

در نزدیک کرمانشاه بقایای کاخی دیده می‌شود که احتمالاً خسرو دوم برای شیرین ساخته است. این ساختمان در نقشه اصلی خود شبیه طرح کاخ فیروزآباد است. مورخین اسلامی به زیبایی از این کاخ در نوشته‌های خود یاد کرده‌اند.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

6- ایوان مدائن یا کاخ تیسفون

مورخین اسلامی نام طاق کسری به آن داده‌اند. به همین دلیل احتمال می‌دهند که در زمان خسرو انوشیروان ساخته شده. اما شواهد تاریخی و باستان‌شناسی در دست است که این کاخ توسط شاپور اول ساخته شده است.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

ساختمان معماری و طراحی کاخ تیسفون شباهت کاملی به کاخهای عصر اشکانی دارد. تنها بخشی از ایوان بزرگ و قسمتی از نمای کاخها باقیمانده است. طاق قوس بزرگ ایوان یکی از نمونه‌های عالی معماری دوره ساسانی است که به عنوان نماد معماری این دوره می‌تواند مورد نظر قرار گیرد.

آثار معماری و حجاری دوره ساسانی

7- آتشکده‌های ساسانی

از نمونه‌های برجسته معماری و فرهنگی عصر ساسانی ساختمانهای متعدد آتشکده‌هاست.

آتشکده‌ها را می‌توان از نظر شکل و طراحی به دودسته بزرگ تقسیم کرد.

1. آتشکده‌های بسته که عبارت از يك اتاق میانی بسته که نقشه‌ای چهارگوش دارد و گذرگاه تنگ و باریکی آن را احاطه کرده‌است.

2. آتشکده‌ها از نوع معماری کلاه فرنگی باز و ساده که گنبدی بر سه کنج آن استوار است و آن را می‌پوشاند این سه کنج‌ها خود بر چهار طاق باز بنا شده‌اند.

بیشترین آتشکده‌ها در فارس و بخشهای جنوبی ایران دیده می‌شود.

متون ادبیات پهلوی

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی

متون فلسفی و کلامی

متون کشف و شهود و پیشگویی

کتابهای اخلاقی (اندرز و حکم)

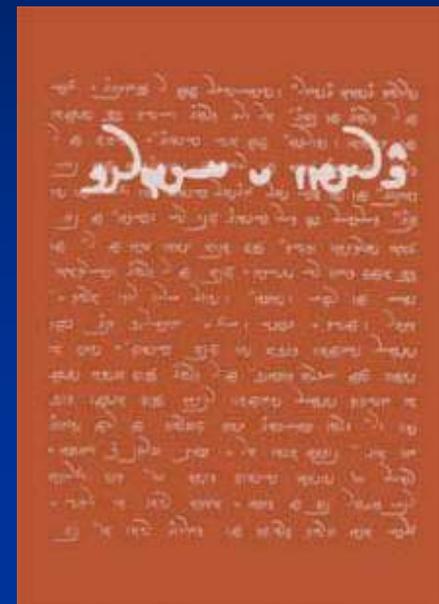
عهد و وصایای پادشاهان ساسانی

نامه های سیاسی عصر ساسانی

کتاب تاریخی و جغرافیایی و روایات حماسی پهلوی

متون فقهی و حقوقی پهلوی

رساله های کوچک و متنوع پهلوی

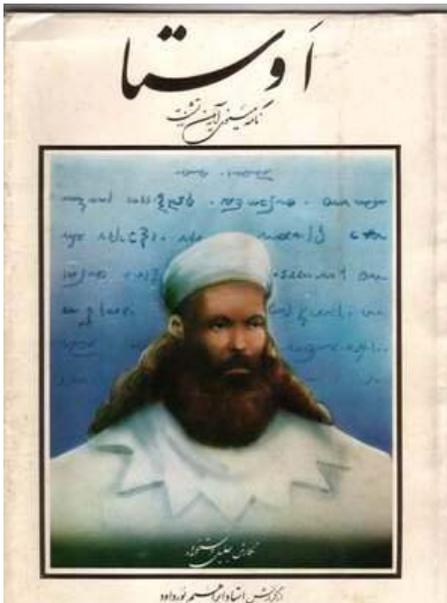
متون ادبیات پهلوی

• 1-ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی

تقریباً همه کتب زرتشتی که دینی محض است و به زبان پهلوی باقیمانده بعد از انقراض ساسانیان تألیف و تدوین شده است.

ترجمه و تفسیر اوستا به پهلوی اصطلاحاً «زند» خوانده می شود که معنی اصلی آن احتمالاً «تفسیر و توضیح» است. سپس آن را از زبان پهلوی به فارسی ترجمه کردند و بعد برای زند شرحی نوشت و آن را پازند نامیدند. در قرون اول اسلامی کتاب مقدس ایرانیان را با شرح پهلوی آن «زند اوستا» یا «اوستا و زند» می نامیدند.

متون ادبیات پهلوی

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی:

• مهمترین کتب ترجمه و تفسیر دینی زرتشتیان به زبان پهلوی عبارتند از:

(ز) وجر کرد دینی

(و) روایات پهلوی

(ه) نامه های منوچهر

(الف) بندهشن

(ب) دینکرد

(ج) گزیده های

(د) دادستان دینی

متون ادبیات پهلوی

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی:

الف) بندهشن:

- (1) واژه‌های پهلوی به معنای آفرینش بنیادی است.
- (2) این کتاب مجموعه‌ای است از مطالب گوناگون که از منابع مختلف گردآوری و با هم تلفیق شده است.
- (3) تدوین‌کننده نهایی کتاب **فرنیغ** است که احتمالاً در قرن سوم می‌زیسته.
- (4) مهمترین بخش کتاب **فصول مختلفی درباره نحوه آفرینش جهان است.**
- (5) **فصل 31** آن درباره نواحی مهم ایران‌شهر است که مقر کیانیان است.
- (6) **فصل 33** آن یک دوره از تاریخ داستانی ایران را تا آخر دوره ساسانیان نشان می‌دهد.
- (7) دو نسخه از بندهشن در دست است که به بندهشن ایرانی و هندی مشهور است. **مطالب بندهشن ایرانی بیش از بندهشن هندی است.**

متون ادبیات پهلوی

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی:

(ب) دینکرد:

- برجسته‌ترین اثر زرتشتی به معنای تألیف دینی و مشتمل بر نه کتاب است.
- وسعت اطلاعات مندرج در آن به گونه‌ای است که از آن به عنوان دانشنامه مزدیسنا یاد کرده‌اند. بخشهای کتاب شامل مباحث عمومی، یزدان‌شناسی و فلسفی پاسخ به پرسشها، اندرزنامه‌ها، زندگی زرتشت، تاریخ پهلوانان و شاهان و ذکر مختصری از مطالب متون اوستایی است.

(ج) گزیده‌های زادسپرم:

نام این کتاب از نویسنده آن به نام **زادسپرم** از موبدان زرتشتی سیرجان گرفته شده‌است. مؤلف از صاحب‌نظران زرتشتی قرن سوم محسوب می‌شود. او در آغاز کتاب با عنوان **هیربدنیمروز** و در بخش دوم به نام **هیربد** خوانده شده‌است.

متون ادبیات پهلوی

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی:

(د) دادستان دینی :

- (1) این کتاب پاسخهای منوچهر موبد شیرازی به نود و دو پرسش است.
- (2) شامل مطالب متنوعی از قبیل آئین‌نامه‌های دینی، قوانین و حقوق، آفرینش و موجودات، بهشت و دوزخ، کارهای نیک و اندرزا است.
- (3) اهمیت این کتاب در این است که می‌توان از محتوای آن به وضعیت عمومی فکری زرتشتیان ایرانی در قرون اولیه اسلامی و پرسشهای آنان پی برد و مسائل جامعه زرتشتی ایران را در دوره اسلامی شناخت.

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی:

(ه) نامه‌های منوچهر:

(1) **انگیزه اصلی** نگارش این متن حکمی بوده است از «زات سپرَم» روحانی زرتشتی که بر اساس آن کسی که از برخورد با نعش ناپاک شده باشد نیازی به شستشوی نه روزه ندارد و پانزده بار شستشو کافی است. انجمن زرتشتیان در مقابل این فتوا از منوچهر پیشوای روحانی پارس و کرمان چاره‌جویی می‌کند و منوچهر در پاسخ توضیحات مفصّلی در این باب می‌دهد که متن اصلی این نامه‌ها را شامل می‌شود.

(2) **اهمیت** این نامه‌ها در محتوای آن و اصطلاحات خاصی است که روحانیون زرتشتی در قرون اولیه اسلامی به کار می‌برده‌اند. در این کتاب از متون دینی برای پاسخ‌گویی به پرسش استفاده شده است

ترجمه ها و تفسیرهای اوستا به زبان پهلوی:

(و) روایات پهلوی:

■ احتمالاً در قرون اولیه اسلامی نوشته شده است.

■ اهمیت روایات پهلوی به خاطر در برداشتن مطالب اساطیری و آیینی ایران و خصوصاً مسائل زرتشتیان در قرون نخستین اسلامی و مشکلات آنان در رابطه با اجرای احکام، خرید و فروش با مسلمانان و مسائلی از این قبیل است.

(ز) وجر گرد دینی:

مجموعه پراکنده متنوعی از ترجمه‌های پهلوی و متون دینی است

متون ادبیات پهلوي

مهمترین متون فلسفي و کلامي ساسانیان:

ب) شکند گمانیک
وزار (گزارش
گمان شکن)

الف) گجستک
ابالیش

متون ادبیات پهلوی

- الف) گجستک ابالیش: کتاب مناظره يك زرتشتي تازه مسلمان شده و روحاني زرتشتي در حضور مأمون خلیفه عباسي.
- ب) شکند گمانیگ وزار (گزارش گمان شکن) : رساله‌اي در دفاع از دوگانه پرستي زرتشتي و انتقادي به دینهاي بیگانه و تألیف مردان فرخ است.

متون ادبيات پهلوي

متون کشف و شهود و پیشگویی: این متون بیشتر پیرامون حوادث جهان و آینده بشری است. مهمترین این متون عبارتند از:

ج) جاماسب نامه

ب) زند و هومن یسن

الف) ارداویراف نامه

متون ادبیات پهلوی

الف) ارداویراف نامه یا ارداویرازنامه:

ارداویراف مرد پاک و پرهیزگاری است که پیشوایان و موبدان دینی زرتشتی او را برگزیدند که سیری در جهان دیگر کند و از روان درگذشتگان آگاهی به دست آورد و در دسترس همکیشان خود بگذارد.

حمله اسکندر ، پراکندگی اوستا و زند ، توصیف انواع پارسایان و پادشاهی آنان در جاهای گوناگون بهشت ، توصیف برزخ ، دوزخ و گناهکاران و عقوبتهای آنان از جمله مطالب آن است.

متون ادبیات پهلوی

(ب) زند و هومن یسن:

شامل رشته حوادثی است راجع به آینده ملت و دین ایران که اورمزد وقوع آنها را به زرتشت پیشگویی

این کتاب مجموعه‌ای از آگاهی‌های تاریخی، فلسفی و دینی درباره دین زرتشت و پیروان آن در قرون اولیه اسلامی است.

جاماسب‌نامه:

گشتاسب از جاماسب وزیر خود از سرنوشت دین زرتشتی می‌پرسد. جاماسب در پاسخ او به شرح حوادثی می‌پردازد که در پایان هزاره زرتشت رخ می‌دهد و کتاب مجموعه پاسخهای اوست که در سه فصل تقسیم شده است.

متون ادبیات پهلوی

- مهمترین اندرزنامه‌های پهلوی که تاکنون به دست ما رسیده عبارت‌اند از:

(د) یادگار بزرگمهر

(الف) اندرزنامه آذر باد مهر اسپندان

(ه) جاویدان خرد

(ب) اندرزنامه انوشک روان آذر باد مهر سپندان

(ج) واژه‌های چند از آذر باد مهر سپندان

متون ادبیات پهلوی

کتابهای اخلاقی (اندرز و حکم)

الف) اندرزنامه آذرباد مهر سپندان : آذرباد موبدان موبد و صدر اعظم شاپور دوم و احتمالاً اندرز بد یا مستشار دربار نیز بود. متن پهلوی اندرزنامه او موجود است

اثر مجموعه‌ای مفصل اما در جملاتی کوتاه پند و اندرز مربوط به مسائل علمی زندگی و اخلاق عمومی است. ترجمه بخشهایی از این اندرزها در کتاب جاویدان خرد اثر ابن مسکویه به زبان عربی نقل شده است.

ب) اندرزنامه انوشکروان آذرباد مهر سپندان:

یکی از شاگردان آذرباد مهر سپندان می‌خواهد که او را با نصایح خود آموزش دهد، آذربادگفته‌های استاد خود را برای وی نقل کرد و این گفته‌ها در کتاب اندرزنامه انوشکروان جمع‌آوری شده است. این اندرزها بیشتر جنبه دینی دارد و به دستورات اوستا نزدیکتر است.

متون ادبیات پهلوی

کتابهای اخلاقی (اندرز و حکم)

ج) واژه‌های چند از آذرباد مهرسپندان:

این اندرزها سخنانی است که آذرباد در هنگام مرگ برای مردم گفته است. بیشتر اندرزها از نوع نصایح تجربی است اما توصیه‌های دینی نیز در آن دیده می‌شود. در بعضی از مطالب کتاب اصطلاحات حقوقی زرتشتی نیز به کار رفته است.

د) یادگار بزرگمهر:

اندرزنامه‌ای که آن را منسوب به بزرگمهر وزیر مشهور انوشیروان ساسانی دانسته‌اند. بخشهایی از آن در کتاب جاویدان خرد و شاهنامه فردوسی نیز نقل شده است. متن با معرفی بزرگمهر شروع می‌شود و در آن آورده که این کتاب را به فرمان خسرو انوشیروان تألیف کرده و آن را در گنج شاهی نهاده است. متن اندرزنامه به صورت پرسش و پاسخ است.

متون ادبیات پهلوی

کتابهای اخلاقی (اندرز و حکم)

ه) جاویدان خرد:

جاویدان خرد نام مجموعه‌ای از اندرزهای پهلوی است که امروز در دست نیست. ابن مسکویه برای نخستین بار از مطالعه این کتاب در فارس و نزد موبدان موبد صحبت کرده‌است. به گفته او این کتاب وصیت هوشنگ به پسرش و پادشاهان بعدی است.

متن عربی این کتاب را ابن مسکویه در آغاز کتاب خود آورده‌است. او این کتاب را مجموعه‌ای از حکمت باستان خوانده است.

کتاب جاویدان خرد در دوره مأمون خلیفه عباسی از پهلوی به عربی ترجمه شد و بعدها همین متن وارد کتب مختلف عربی گردیده‌است.

متون ادبیات پهلوي

مهمترین عهد و وصایای پادشاهان ساسانی عبارتند از:

الف) عهد اردشیر

ج) کارنامه اتوشیروان

ب) عهد شاپور
و پسرش هرمز

متون ادبیات پهلوی

عهد و وصایای پادشاهان ساسانی

الف) عهد اردشیر:

متن پهلوی آن احتمالاً در اواخر عصر اموی و در دوران نهضت ترجمه به عربی برگردانده شده است. عهد اردشیر در زمان مأمون عباسی شهرت داشته است. از آنجایی که متن عهدنامه اردشیر با نامه تنسره‌ماندیهای دارد احتمالاً اصل آن متعلق به اوایل دوره ساسانی است.

ب) عهد شاپور و پسرش هرمز:

- طبری و ثعالبی از آن یاد کرده‌اند. مفصلترین نقل قول از این عهد یا وصیت را عامری آورده است تمامی متن عهد شاپور نصایح مختلف پیرامون مسائل کشورداری است.

متون ادبیات پهلوی

عهد و وصایای پادشاهان ساسانی

ج) کارنامه انوشیروان: ابن بلخی از کتابی یاد کرده که در آن «شرح ماثرو مناقب انوشیروان» ثبت شده است. ابن ندیم نیز از زمره کتابهای ترجمه شده پهلوی به عربی از کتابی به نام «الکارنامج فی سیره انوشیروان» یاد کرده است.

متن پهلوی این رساله در دست نیست. اما ترجمه عربی آن را ابن مسکویه با عنوان «ذکر قطعهای از سیرت انوشیروان و سیاست او» نقل کرده است. این رساله که مطالب آن از انوشیروان نقل شده است را باید «سرگذشتنامه سیاسی انوشیروان» نامید.

متون ادبیات پهلوي

نامه‌های سیاسی عصر ساسانی

در بسیاری از متون ادبی و تاریخی اسلامی در قرون اولیه هجری، نامه‌هایی منسوب به پادشاهان ساسانی نقل شده‌است. محتوای اکثر این نامه‌ها، دستورالعمل‌های سیاسی، توصیه‌های اداری و بیانگر سیاست عمومی پادشاهان ساسانی است. مهمترین نامه‌ها و مکاتبات سیاسی عبارتند از:

الف) نامه های اردشیر

ج) نامه خسرو انوشیروان
به شیرویه

ب) نامه تنسر

متون ادبیات پهلوی

نامه‌های سیاسی عصر ساسانی

الف) نامه‌های اردشیر:

نامه‌های بسیاری از اردشیر ساسانی در منابع اسلامی نقل شده که به وسیله مسعودی، جهشیاری، جاحظ، مبرد و طبری و دیگر مورخین اسلامی ثبت شده است.

ب) نامه خسرو انوشیروان در پاسخ به شیرویه

منسوب به انوشیروان که در کتب تاریخی و ادبی و از جمله در شاهنامه فردوسی، طبری و تاریخ بلعمی متن کامل آن آمده است. این نامه پاسخ به ادعا نامه‌ای است که شیرویه علیه پدرش خسرو پرویز ارسال داشته است.

متون ادبیات پهلوی

نامه‌های سیاسی عصر ساسانی

(ج) نامه تنسر: متن پهلوی نامه تنسر به ما نرسیده و روایت عربی ابن مقفع از این نامه نیز از بین رفته است. پاره‌ای از روایت ابن مقفع را می‌توان در آثار مسعودی و ابوریحان بیرونی یافت. این نامه را ابن اسفندیار در کتاب تاریخ طبرستان از عربی به فارسی ترجمه کرده است.

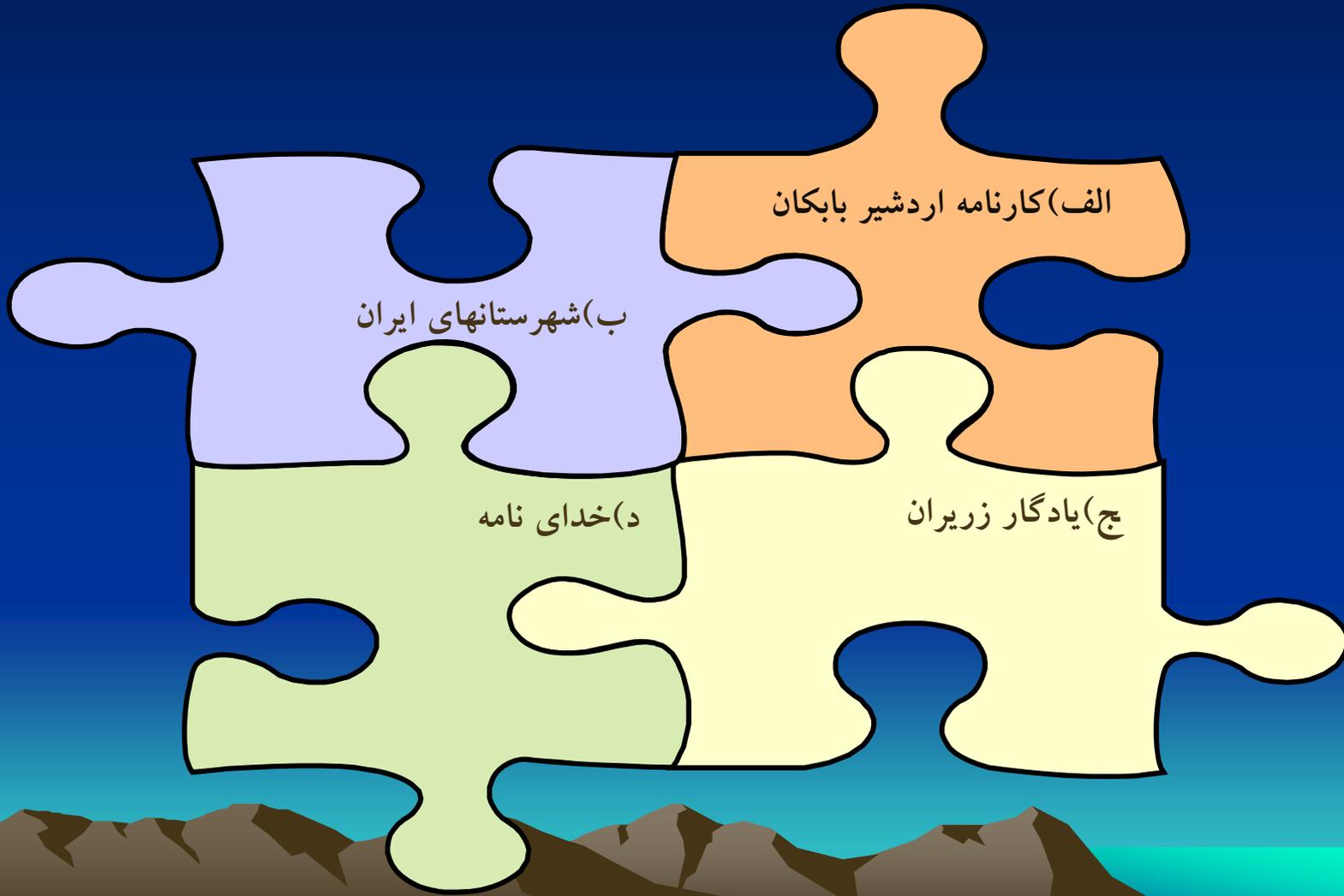
این نامه را تنسر هیربدان هیربد اردشیر ساسانی در پاسخ گشنسب شاه طبرستان، گیلان و دیلمان نوشته است. وی که به بعضی از اقدامات اردشیر انتقاد داشته است در نامه‌ای به تنسر از او می‌خواهد که دلایل چنین اقداماتی از سوی شاه را برایش بنویسد.

نامه مفصل و طولانی تنسر با يك مقدمه شروع می‌شود که از ظهور اسکندر و مرگ دارا و تقسیم ایران بین شاهان محلی و ظهور اردشیر صحبت شده است.

این نامه یکی از مهمترین منابع تحقیق درباره حکومت اردشیر ساسانی و اقدامات اوست.

متون ادبیات پهلوي

کتاب تاریخي و جغرافیایی و روایات حماسی پهلوي

متون ادبیات پهلوی

کتاب تاریخی و جغرافیایی و روایات حماسی پهلوی

الف) کارنامه اردشیر بابکان:

از کهنترین متنهای پهلوی و تنها اثر کامل تاریخی به زبان پهلوی است که احتمالاً در اواخر دوره ساسانی و براساس روایات کهنتری در فارس نوشته شده است. این کتاب تاریخی آمیخته با افسانه درباره اردشیر بابکان نخستین پادشاه ساسانی است.

ب) شهرستانهای ایران: رساله کوچک و مختصری از وضعیت جغرافیایی تاریخی عصر ساسانیان است.

مهمترین برداشتهای تاریخی از این رساله عبارتند از:

1. نام پهلوی کلیه شهرهای ایران ضبط شده است.
2. در کنار نام شهر، از بنیانگذاران آن همچون جمشید، ضحاک، فریدون، افراسیاب و یا شاهان ساسانی همچون اردشیر و شاپور یاد شده است.
3. با جغرافیایی موسی خورنی شباهت بسیاری دارد و احتمالاً هر دو از یک منبع واحد استفاده کرده‌اند.

متون ادبیات پهلوی

کتاب تاریخی و جغرافیایی و روایات حماسی پهلوی

ج) یادگار زریران : از داستانهای حماسی زرتشتیان است. برخی این کتاب را «کهنترین تعزیه‌نامه و نمایشنامه ایرانی» دانسته‌اند.

احتمالاً این رساله در اصل به زبان پارسی و ظاهراً به صورت نثر توأم با شعر بوده‌است. اما به صورت کنونی آن به زبان و خط پهلوی است. در این اثر از جنگهای ایرانیان با خیونان سخن رفته است.

متون ادبیات پهلوی

کتاب تاریخی و جغرافیایی و روایات حماسی پهلوی

(د) خدای نامه :

یا خوتای نامک مهمترین اثر تاریخی دوره ساسانی محسوب می‌شود. این کتاب را باید تاریخ رسمی ایران دانست که در آن نام پادشاهان سلسله‌های مختلف ایران پیش از اسلام و وقایع مختلف آن آمیخته با افسانه ثبت شده‌است.

اصل خدای نامه پهلوی در دست نیست اما این متن در قرن دوم هجری به وسیله ابن مقفع به عربی ترجمه شده‌است.

ترجمه‌های **خدای نامه** به عربی مورد استفاده مورخین اسلامی از جمله طبری و مسعودی و ابن قتیبه دینوری و بلاذری حمزه اصفهانی و ثعالبی قرار گرفته است.

همچنین خدای نامه مورد استفاده سرایندگان و نویسندگان شاهنامه‌های فارسی قرن چهارم قرار گرفته است. مهمترین سرایندگان شاهنامه عبارت بودند از: مسعودی مروزی (شاعر) ابوالموید بلخی (نثرنویس) فردوسی طوسی و دقیقی مروزی.

متون ادبیات پهلوی

متون فقهی و حقوقی پهلوی

- علاوه بر متون اوستایی تعدادی کتاب و رسایل مختلف پهلوی با مضامین فقهی و حقوقی در دست است که محتوای آن مبانی فقهی و حقوقی زرتشتی است و برای مطالعه وضعیت عمومی تفکر دینی و حقوقی ایران پیش از اسلام از اهمیت بسیاری برخوردار است. مهمترین این دسته از متون عبارت‌اند از:

ج) روایات «امید آشوهیستان»

ب) شایست نشایست

الف) مادیان هزار دادستان

متون ادبیات پهلوي

متون فقهی و حقوقی پهلوي

الف) مادیان هزار دادستان: به معنی «مجموعه هزار فتوا» یکی از متون اختصاصی حقوقی عصر ساسانیان است که بخشهایی از آن تاکنون بر جای مانده است.

این کتاب توسط فرخ مرد و هرامان (فرخ مرد پسر بهرام) نوشته شده است.

هدف اصلی گردآورنده **مادیان هزار دادستان**، تشریح قضایای حقوقی بر اساس متون دینی زرتشتی است.

بیشترین موارد قضایی در این کتاب در زمینه حقوق خصوصی است. در بعضی موارد نیز به قوانین اداری و عمومی به صورت پراکنده اشاره شده است.

متون ادبیات پهلوي

متون فقهی و حقوقی پهلوي

(ب) شایست نشایست:

شایست ناشایست به معنای آنچه شایسته است و آنچه شایسته نیست، عنوانی است که علمای زرتشتی قرن گذشته بر آن نهاده‌اند. کتاب مطالب گوناگونی به ویژه درباره آیینها و مناسک دینی دارد.

(ج) روایات امید آشوهیشتان :

رساله فقهی و مجموعه‌ای از قوانین و موازین شرعی زرتشتی است. روایت امید از چندین نظر تفاوت عمده با دیگر روایات فقهی زرتشتی دارد.

متون ادبيات پهلوي

رساله‌هاي كوچك و متنوع پهلوي

اسكندر
نامه

درخت
آسوريگ

كليله و
دمنه

تاج نامه

داراب
نامه

متون ادبیات پهلوي

رساله‌هاي كوچك و متنوع پهلوي

كليله و دمنه : كليله و دمنه نام دو قهرمان داستاني در اصل هندي است كه در زمان ساسانيان به پهلوي ترجمه شده است. اين كتاب در زبان هندي پنجه تَنَّتْرَه به معنای در پنج باب نامیده می‌شود.

كتاب احتمالاً در زمان خسرو انوشیروان و به وسیله برزویه طبیب از زبان سانسکریت به پهلوي ترجمه شده و در دوره اسلامي آن را ابن مقفع به عربي برگردانده است و چند شاعر نیز آن را منظوم کرده‌اند.

كتاب مجموعه‌اي از داستان تاریخي و تخیلي و آداب و اخلاق و لطیفه و دستورالعملهاي حكومتي و اداري را شامل می‌شود.

متون ادبیات پهلوي

رساله‌هاي كوچك و متنوع پهلوي

اسکندرنامه:

قصه اسکندر بر گرفته از روایات کالیس تنس دروغین در
اواخر عصر ساسانی از یونانی به پهلوي ترجمه شد و از
همین ترجمه پهلوي در تدوین خدای‌نامه استفاده شد.
از مهمترین ویژگیهای اسکندرنامه‌های فارسی این است که
نسب‌نامه اسکندر را به آخرین پادشاه هخامنشی یعنی
داریوش می‌رسانند و او را برادر شاه ایران خطاب کرده‌اند
و دیگر، یکی دانستن اسکندر با ذوالقرنین است. و دیگر
اینکه در این اسکندرنامه سعی شده است که چهره‌های انسانی
و اسطوره‌های از اسکندر ساخته شود.

متون ادبیات پهلوي

رساله‌هاي كوچك و متنوع پهلوي

داراب‌نامه:

موضوع داراب نامه داستان داراب پادشاه عصر هخامنشي است که پهلوانیهاي بسیار در ایران و یونان و بسیاری نقاط دیگر کرده‌است در ادامه این داستان روایت اسکندر مقدوني و شکست دارا و کشته‌شدن اوست و پس از آن داستان دختر داراي دارایان آمده‌است و آمیخته‌اي از داستان اسکندر و دارا در پایان ذکر شده‌است.

این کتاب حاوي روایت ایرانی اسکندر مقدوني است و در مقایسه با اسکندرنامه و شاهنامه می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

متون ادبیات پهلوي

رساله‌هاي كوچك و متنوع پهلوي

تاج‌نامه: در میان آثار مورخین و متفکرین اسلامی از کتاب یا کتابهایی با عنوان تاج یا التاج اسم برده شده‌است. کتب مختلف نویسندگان عرب که عنوان تاج دارند عبارت‌اند از:

1. کتاب التاج تألیف ابن عبیده

2. التاج تألیف راوندي

3. التاج تألیف صابي

4. التاج تألیف ابن فارس

5. التاج في زوايد الروضه علي المنهاج در فقه تألیف يکي از علمای قرن نهم هجري.

معروفترین کتاب التاج نوشته جاحظ است این کتاب را باید مجموعه‌ای از آداب الملوك و سنتهای درباري دوره ساساني دانست بخشهای عمده این کتاب درباره آداب پادشاهان ساساني در امور اداری، اجتماعی و سیاسی است و روایات متنوعی همراه با داستانهای مختلف در آن ذکر شده‌است.

متون ادبیات پهلوي

رساله‌هاي كوچك و متنوع پهلوي

درخت آسوريگ:

داستان منظومي به زبان پهلوي و در شمار معدود متون غير ديني است كه از اين زبان برجاي مانده است. اصل اين منظومه به زبان پارتي يا پهلوي اشكاني سروده شده است و جزء منابع معدود دوره اشكاني است كه احتمالاً از متون قديم بين النهرين اقتباس شده است. اصل اين منظومه را مناظره بين بز و نخل تشكيل مي‌دهد. كتاب با اشعاري معما مانند شروع مي‌شود.

متون مانوي

ماني که يکي از برتريهاي آيين خود را در آثار مکتوب ديني اش مي داند آثار خود را که شامل عقايدش است به صورت گستردهاي نوشته است. بخش عمده اين آثار به زبان آرامي است که زبان مادري ماني محسوب مي شود. پيروان او اين کتب را به زبانهاي مختلف ترجمه نموده اند. يکي از مهمترين ويژگيهاي آثار مانوي مکتوب بودن بسياري از متون ديني آنان و پراکندگي و گسترش اين آيين در محيط جغرافيايي وسيعي در آسياست .

رازها

ارژنگ

شاپورگان

انجيل

غولان

رسايل

زبور

گنجينه زندگان

متون مانوي

1- انجيل:

نام فارسي ميانه اين اثر اونگليون است. در منابع عربي از آن با عنوان انجيل ياد شده است. يعقوبي مي نويسد كه در كتاب انجيل نماز و آنچه براي نجات روح بايد انجام داد نوشته شده است.

2- گنجينه زندگان:

اين نديم از آن به عنوان سفر الاحياء و بيروني و يعقوبي آن را كنز الاحياء ياد کرده اند. در متون فارسي ميانه مانوي عنوان آن نيان زندگي به معني گنج زندگاني است. در اين كتاب ماني به توصيف نور و ظلمت و چگونگي پيدايش آنان و تفكيك اين دوازدهم پرداخته است و كارهاي پست را به تاريكي و كارهاي نيك را به روشني نسبت مي دهد.

متون مانوي

3-شاپورگان:

ماني اين كتاب را به نام شاپور ساساني و بامطالبي مربوط به مبدأ و معاد نوشته است.

که اين کتاب مشتمل بر مطالبي در شرح زندگي ماني، چگونگي نزول وحی بر او، اصول عقايد، تکوين جهاني و سرانجام آن بوده است. کتاب شاپورگان در قرن سوم به زبان فارسي ميانه نوشته شده و از معدود نوشته هاي ماني است که به غير از زبان آرامي نوشته شده است

4- زبور:

مجموعه دعاهايي است که به زبان قبضي نوشته شده است. ترجمه قطعات مفصلي از يکي از منظومه هاي زبور به فارسي ميانه و سغدي در دست است و در زبان پارتي آخرين بزرگان ناميده مي شود.

متون مانوي

5-ارژنگ:

از کتب مشهور ماني که به صورت نقاشي بوده است. در زبان پارتي از آن به عنوان «آرذ هَنگ» یاد شده و در فارسي ارتنگ و ارتنگ نیز آمده است. این اثر شامل نقاشیهایی بوده است که به وسیله آن دو جهان روشني و تاریکي و ساخت جهان کنوني به نمایش درآمده بود.

6-رسایل:

نامه‌هایی از ماني به شخصیت‌های گوناگون است که در متون اسلامي به آن اشاره کرده است. متن این نامه‌ها دربرگیرنده مواعظ و اندرز و سخنان حکیمانه از ماني است.

متون مانوي

7- رازها:

ابن ندیم آن را سفر الاسرار ثبت کرده است. از فصول کتاب که این ندیم آن را نقل کرده است برمی آید که درباره پیامبران پیشین بحث شده است. متن کتاب رازها پیرامون اندیشه‌های دینی پیشینیان بوده است و برای بررسی تاریخ ادیان می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

8- غولان:

ابن ندیم و یعقوبی از این کتاب با عنوان سفر الجبابره ذکر کرده‌اند. این کتاب درباره ملائکي است که هبوط کرده و به زمین آمده بودند.

منابع خارجی عصر ساسانی

منابع خارجی عصر ساسانی

آمین مارسلین :

نویسنده یونانی الاصل اهل انطاکیه از سرکردگان نظامی کنستانتین امپراتور روم است. که در جنگ روم با شاپور ذوالاکتاف به عنوان افسر عالی رتبه شرکت داشت و شرح مفصلي از این رویداد را نوشت. او وقایع امپراتوری روم را طی سالهای 97 تا 387 م را در مجموعه‌ای جمع‌آوری نمود که فقط بخشی آن به دست ما رسیده است.

شرح مفصل او از جنگ ایران و روم به دلایل زیر از اهمیت بسیاری برخوردار است.

1. چون نویسنده در صحنه نبرد حضور داشته می‌توان آن را روایت دست اولی از این رویداد دانست.
2. کتاب او حاوی اطلاعات گرانبهایی پیرامون وضعیت نظامی ایران و ابزار و آلات و شیوه‌های جنگی آن است.
3. نوشته‌های او دربرگیرنده اطلاعات جغرافیایی از مناطق مختلف ایران عصر ساسانی است و مرزها و ایالات ایران را توضیح داده است.
4. زمینه‌های حمله یولیانوس به ایران مرگ او و فرار سپاه روم را شرح داده است.

منابع خارجي عصر ساساني

پروکوپيوس :

او در جنگهاي گوناگون از جمله در جنگ ژوستي نين و سردارش بليزار يوس با ايران شرکت داشت و شرح آن را آورده است. از پروکوپيوس سه اثر تاريخي برجاي مانده است:

کتاب مهم او به نام تاريخ جنگها است و دو قسمت آن راجع به جنگ ايران و روم در دوره قباد و انوشيروان است.

کتاب بعدي با نام تاريخ سري موسوم است و در اين کتاب نويسنده بي هيچ بيم و ترسي به شدت به وضعيت عمومي امپراتوري روم اعتراض کرده است در اين کتاب تصويري سپاه و تاريخ از اوضاع روم در دوره مؤلف و حکومت ژوستي نين به دست داده است.

کتاب سوم او با نام ساختمانها تلاش او براي به دست آوردن رضايت امپراتور است.

منابع خارجي عصر ساساني

اهمیت اثر پروکوپيوس عبارتند از:

1. روایت دست اولی از جنگ ایران و روم در دوره انوشیروان است.
2. منبع دست اولی راجع به وضعیت نظامی، پوشش و سلاح سربازان، آرایش جنگی و روشهای جنگی ایران در اواخر عصر ساسانی است.
3. منبع مفیدی برای بررسی رویدادهای تاریخی ایران در دوره سلطنت قباد و انوشیروان است.
4. اطلاعاتی راجع به تشکیلات اداری، نظامی و دیوانی ایران آمده است.
5. اطلاعات جغرافیایی مندرج در این کتاب به ویژه درباره مناطق غربی ایران بسیار مفید و قابل استفاده است.
6. قضاوتهای پروکوپيوس به دلیل نگرش هواخواهانه رومی نسبت به انوشیروان و اقدامات او آلوده به یکسونگری و تعصب است و از این نظر باید در صحت و سقم آن تردید نمود.
7. در این منبع اولین نشانه‌های قدرت‌گیری قبایل عرب در غرب ایران و نحوه ارتباط آنان با دو امپراتوری ایران و روم ثبت شده است.

منابع خارجي عصر ساساني

آگاثياس اسکولاستيکوس:

شرح حال ژوستيني نين امپراتور روم و در واقع دنباله وقايع تاريخي کتاب پروکوپيوس است. اين منبع نيز براي اطلاع از وضعيت عمومي ايران در دوره خسرو انوشيروان از اهميت بسياري برخوردار است. او در نوشته‌هاي خود تأکيد کرده‌است که در نوشتن تاريخ ايران به مجموعه نوشته‌ها و اسناد و مدارک رسمي درباري ساسانيان در تيسفون دسترسي داشته است. از اين نظر مي‌توان گفت که نوشته‌هاي آگاثياس از محدود منابع خارجي است که متکي به اسناد رسمي داخلي ايران است و موارد مشابه به آن بسيار نادر است.

منابع خارجي عصر ساساني

تئوفيلاکت سيموکاتا :

موضوع اصلي آن مناسبات ايران و روم شرقي در اواخر قرن ششم م است. مؤلف با آگاهي جريان عمليات رزمي، لشکرکشي و پيروزي و شکست هر يك از دو طرف را شرح مي‌دهد. سيموکاتا به اختلافات داخلي امپراتوري ساساني اشاره مي‌کند و از شورش بهرام چوبين اطلاع مي‌دهد. اطلاعاتي که او درباره بهرام چوبين مي‌دهد در ديگر منابع ديده نمي‌شود. اطلاعات او درباره مرگ هرمزد ساساني نیز با منابع ديگر متفاوت است. اثر او بيش از هر چيز يك تاريخ نظامي محسوب مي‌شود و در مورد روابط خارجي ايران در پايان قرن ششم م اثري منحصر و ارزشمند است.

منابع خارجی عصر ساسانی

تاریخ سبئوس:

در آن عمده رویدادهای قرن 6 و 7 م روم شرقی نوشته شده است. این اثر به سه بخش تقسیم شده است. بخش اول روایات ارمنی بخش دوم فهرست پادشاهان ارمنی و یونانی و ساسانی و بخش سوم اطلاعاتی درباره فرمانروایی خسرو پرویز و جانشینان او و وضعیت ارمنستان در دوران طولانی جنگهای ایران و بیزانس و در قسمت آخر این بخش از آمدن اعراب به نواحی غربی ایران و ارمنستان مطالبی آمده است.

منابع خارجی عصر ساسانی

موسی خورنی:

تاریخ ارمنستان را از دوران پیش از تاریخ تا روزگار خویش به رشته تحریر درآورد. کتاب او شامل سه بخش است.

1. نسب‌نامه بزرگان ارمن 2. تاریخ میانه نیاکان ما 3. پایان تاریخ میهن ما.

در اثر مورسی خورنی اطلاعات بسیار جالبی درباره تاریخ ایران از دوره مادها تا پایان عصر ساسانی آمده است. او در واقع تاریخ تطبیقی ارمنستان را در مقایسه با تاریخ ایران و روم باستان نوشته است.

اگرچه او در روایت تاریخ ایران از منابع گوناگونی بهره برده اما او را باید جزء آن دسته ارمنی‌ها دانست که گرایش به روم داشته‌اند و نسبت به ایران چندان تمایلی از خود نشان نمی‌دهد. بنابراین در قضاوت‌های نهایی او درباره بسیاری از رویدادهای مرتبط با ایران بایستی با دیده شک و تردید نگریست.

منابع خارجی عصر ساسانی

تاریخ ارمنستان آگاتانجلوس:

از مورخین ارمنی که نخستین کتاب تاریخ آن دیار را نوشته است. تاریخ آگاتانجلوس با هدف خاصی نوشته شده و بیانگر آمال و اندیشه‌های روحانیون ارمنی است. این کتاب يك پیشگفتار و سه بخش است.

بخش اول: به گونه‌ای گذرا به برافتادن اشکانیان ایران و روی کار آمدن اردشیر ساسانی و جنگ با ارمنستان پرداخته است.

بخش دوم: در برگیرنده موعظه و خطابه گریگور مقدس است که در واقع خلاصه متن کتاب مقدس است.

بخش سوم: روایت گرویدن ارمنستان به دین مسیح و رویدادهای مربوط به آن را بررسی می‌کند. در این بخش اطلاعات مفیدی راجع به جغرافیای منطقه و خاندانهای اشرافی ارمنی آمده است.

این کتاب یکی از منابع مطالعه روابط ایران و ارمنستان در دوره اشکانی و ساسانی است و اطلاعاتی درباره روی کار آمدن اردشیر بابکان و اقدامات اولیه او و روابط با ارمنستان در اوایل عصر ساسانی دارد که در دیگر منابع به چشم نمی‌خورد.

منابع خارجی عصر ساسانی

اخبار و آثار سریانی قرن هفتم میلادی:

اخبار سریانی از مؤلفی ناشناخته مجموعه رویدادهای پایان قرن ششم و نیمه اول قرن هفتم را شامل می‌شود. چارچوب زمانی روایت او از مرگ هرمزد پسر خسرو تا پایان پادشاهی ایرانیان است. با وجود مختصر و کوتاه بودن این اثر، مطالبی که در کتاب اخبار سریانی آمده است برای تحقیق پیرامون حیات سیاسی و اقتصادی و مذهبی ایران در دوران آخرین پادشاهان ساسانی از اهمیت بسزایی برخوردار است.

منابع خارجی عصر ساسانی

آثار سریانی پیرامون شرح حال اولیاء و قدیسان (کتاب اعمال شهدای مسیحی):

مجموعه و آثار و نوشته‌های سریانی پیش از روزگار سلطه اعراب بر ایران و مطالب مربوط به شرح حال اولیاء و قدیسان مسیحی از جمله منابع ارزشمند پیرامون تاریخ ایران در اواخر عصر ساسانی است.

این شرح حال شامل آگاهیها و اطلاعات ارزنده‌ای پیرامون زندگی روزمره قدیسان و روحانیون مسیحی ایرانی است و علاوه بر آن حاوی مطالبی پیرامون نظام دولتی و اداره امور ایران، نحوه اجرای دادرسی و مقامهای حقوقی قضایی هستند که شهیدان را تحت محاکمه و مجازات قرار دادند. شرح بعضی از مشکلات اقتصادی و مالی ایران و نظام مالیاتی نیز در آن آمده است.

- شرح حال سیمون بر صباعه سراسقف تیسفون و نحوه اعدام او موضوع اصلی یکی از این نوشته‌هاست.

منابع تاریخی دوره اسلامی

مهمترین نوشته‌های مورخین اسلامی به ترتیب قدمت تألیف آنان:

منابع تاریخی دوره اسلامی

1. یعقوبی:

تاریخ یعقوبی:

قدیمترین تاریخ عمومی جهان به زبان عربی تاریخ یعقوبی است که به ذکر رویدادهای سال 358 هجری ختم می‌شود. در بخش اول با روایاتی پیرامون یهودیان آغاز می‌شود و از تمدنهای قدیم بین‌النهرین و فرمانروایان سوریه، آشور و بابل و پس از آن از تاریخ یونان و روم و ایران یاد شده است.

البلدان:

موضوع البلدان یعقوبی علم جغرافیا است. او اطلاعات جغرافیایی بسیاری را در مسافرت‌هایش به نواحی مختلف جمع‌آوری و آنها را در یک مجموعه گردآوری نمود.

منابع تاریخی دوره اسلامی

2 ابن قتیبه

از آنجا که مدتی منصب قضا دینور را بر عهده داشت به دینوری مشهور شده است. او کتب چندی تألیف کرده است. از جمله :

(1) المعارف کتاب تاریخی اوست. در بخشی از این کتاب مطالبی پیرامون تاریخ ایران از زمان سلطنت جمشید تا زوال دولت ساسانی و فتح ایران به دست اعراب آمده است.

(2) در عیون الاخبار مطالبی درباره سلسله ساسانیان آمده است. به نظر نولدکه، بخشهایی از عیون الاخبار روایت قسمتهایی از خدای نامه ای است که ابن مقفع آن را به عربی ترجمه کرده است.

(3) ادب الکاتب

منابع تاریخی دوره اسلامی

3. دینوری

اخبار الطوال کتاب تاریخی اوست که شرح رویدادهای تاریخی جهان از حضرت آدم تا دوره اسلامی و تاریخ ایران از دوره پیشدادیان تا اواخر عصر ساسانی است. او در نوشتن این قسمت از تاریخ ایران از منابع پهلوی و ایرانی استفاده کرده است.

اخبار الطوال دینوری یکی از منابع مهم مطالعه عصر ساسانی است و اطلاعاتی درباره تاریخ ساسانیان و به ویژه سقوط آن سلسله در این کتاب دیده می‌شود که در آثار دیگر نیست و از این کتاب به‌طور مستقل می‌توان در مطالعات ساسانی بهره‌مند شد.

منابع تاریخی دوره اسلامی

4. طبري:

مهمترین اثر او کتابی است در تاریخ عمومی جهان به نام تاریخ الرسل و الملوك که حوادث جهان از قدیمترین ایام تا 302 هجری را شامل می شود.

اگرچه ارزش عمده تاریخ طبري در شرح بسیار مفصل تاریخ اسلام از آغاز ظهور پیامبر (ص) به بعد است و هیچ کتاب عربی دیگر نمی تواند از این نظر با آن برابری کند اما تاریخ پیش از اسلام آن نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است.

منابع تاریخی دوره اسلامی

مهمترین منابع **طبری** برای تاریخ ساسانیان کتاب مفقود شده خدای نامه دوره ساسانی است. از این منبع با نام عمومی سیرالملوک نیز یاد شده است. طبری در نقل حوادث این دوره از اخبار دیگری نیز استفاده کرده است که از منابع ایرانی نیست. سند اصلی طبری در تاریخ پادشاهان حیره که با تاریخ ایران پیوند بسیار نزدیکی دارد کتاب هشام بن محمد معروف به ابن کلبی است.

او در نقل روایات خود از اسناد دیگری نیز نام برده است.

منابع تاریخی دوره اسلامی

5 مسعودی

کتاب بسیاری در تاریخ و جغرافیا نوشته است. کتاب تاریخ او به نام اخبار الزمان در سی جلد بود، او آن را در کتاب الاوسط خلاصه کرد. این دو اثر مفقود شده و به دست ما نرسیده است. دو کتاب که از او برجای مانده یکی مروج الذهب و معادن الجواهر در تاریخ جهان و دیگری التنبیه و الاشراف در علم جغرافیا است.

در بررسی تاریخ ایران در دو تألیف خود از منابع و مدارک بسیاری استفاده کرده است اطلاعاتی که او درباره تاریخ اشکانیان و ساسانیان در کتاب خود آورده است متکی به منابع پهلوی و احتمالاً از جمله خدای نامه ابن مقفع و همچنین از متون ادبی و گاهشماری ایرانی و آییننامه‌های مختلف است.

به نظر نولدکه نوشته‌های مسعودی مکمل تاریخ طبری است.

منابع تاریخی دوره اسلامی

6 حمزه اصفهانی

کتاب سنی ملوک الارض و الانبیاء از نوشته‌های اوست. کتاب شامل رویدادهای زمان شاهان و دودمانها و یا کشورها همچون شاهان ایران، روم، یونان و لخمی‌ها و غسانیان است. از آنجایی که او ایرانی بوده علاقه وافری به روایات تاریخی پادشاهان ایران باستان از خود نشان داده‌است. او همچنین از منابع و روایات پهلوی استفاده کرده‌است. مهمترین ویژگی کار او:

1. استفاده از روایات و نسخه‌های گوناگون خدای نامه
2. توصیف چهره پادشاهان ایرانی در آغاز ذکر سرگذشت آنان .

منابع تاریخی دوره اسلامی

7 بلعمی

وزیر دانشمند عبدالملک بن نوح و منصور ابن نوح سامانی است. او به دستور امیر سامانی اقدام به ترجمه تاریخ طبری از عربی به فارسی کرد.

بلعمی در ترجمه تاریخ طبری چنانچه خود در مقدمه کتاب آورده مواردی را حذف کرده است در نتیجه ترجمه او بسیار کوتاهتر از متن اصلی شده است. با وجودی که مأخذ اصلی بلعمی اثر طبری بوده اما در ترجمه خود مطالبی را از منابع دیگر اضافه نموده است.

تاریخ بلعمی را باید یکی از نخستین متون پارسی تاریخی پس از اسلام دانست که بعد از شاهنامه فردوسی از اولین آثار فارسی به شمار می رود.

منابع تاریخی دوره اسلامی

8 . بلاذري

بلاذري یکی از مورخین و نسب‌شناسان بزرگ اسلامی در قرن سوم هجری است. دو اثر برجسته او فتوح البلدان و انساب الاشراف است.

فتوح البلدان شرح مفصل ورود نیروهای اسلام به ایران و روم و دیگر بخشهای جهان آن روزگار است. بخش عمده‌ای از آن راجع به فتوحات مسلمین در مرزهای ایران ساسانی است .

منابع تاریخی دوره اسلامی

دلایل اهمیت فتوح البلدان **بلاذری**:

1. یکی از منابع اصلی بررسی تاریخ اواخر ساسانیان است.
2. مطالب درباره مهرها، نقود، مالیات، سکه، خراج و درآمدهای مالی مناطق ایران برای بررسی تاریخ اقتصادی اواخر ساسانی مهم است.
3. بلاذری در تدوین این اثر خدای نامه پهلوی یا ترجمه عربی آن را داشته است.
4. متن معاهدات حکام و سران نظامی محلی ایرانی با سرداران عرب مسلمان در این کتاب آمده است.
5. برای شناسایی موقعیت نظامی ایران در اواخر ساسانی منبعی مهم است.

منابع تاریخی دوره اسلامی

9. ابن بلخی

از منشیان و مستوفیان سلجوقی است .

مطالب کتاب شامل :

1. مقدمه شامل کیفیت تألیف، سبب تألیف.
2. بخش تاریخی بیان مختصر و دقیقی از تاریخ ملی ایران از عهد باستان تا روزگار ساسانیان و فتح ایالت فارس توسط مسلمان است. این بخش از اهمیت بسیاری برخوردار است .
3. بخش جغرافیایی شرح جغرافیای فارس و نواحی پنجگانه آن است.
4. بخش سیاسی و اجتماعی و اقتصادی شامل احوال شبانکاره فارس و اخلاق و روحیات مردم و قانون مالی فارس است.

تاریخ شاهان ایرانی که ابن بلخی نقل کرده است از روی بهترین مأخذ عصر ساسانی تدوین شده و آن را می توان قدیمترین تاریخ منشور مستقل فارسی درباره سلسله های ایران پیش از اسلام دانست.

منابع تاریخی دوره اسلامی

10. ثعالبی

از مورخان ایرانی معاصر نصر بن سبکتکین برادر سلطان محمود غزنوی است. کتاب تاریخی او به نام *غُرر اخبار ملوک الفرس* و *سیرهم* است که آن را به امیر غزنوی تقدیم کرده است. در این کتاب گزارش منظمی از تاریخ ایران از آغاز تا پایان ساسانی آمده است. مطالب کتاب برگرفته از متونی است که نام برخی از آنها در کتاب ذکر شده است. اگرچه تاریخ ثعالبی بسیار کوتاهتر از شاهنامه فردوسی است و در پاره‌ای جزئیات کوچک با آن تفاوت دارد اما نه در شرح رویدادها، بلکه حتی در زبان و فصاحت و کلام نیز از بسیاری جهات همانند اثر فردوسی است.

منابع تاریخی دوره اسلامی

11. شاهنامه فردوسی

بزرگترین منظومه حماسی و تاریخی ایران شاهنامه فردوسی است که در شمار عظیمترین و زیباترین آثار حماسی ملل عالم است.

در **شاهنامه فردوسی** تاریخ ایران قدیم از آغاز تا انقراض حکومت ساسانی به نظم کشیده شده است. این دوره طولانی به سه دوره متمایز قابل تقسیم است:

1. دوره اساطیری عهد کیومرث و هوشنگ و تهمورث و جمشید و ضحاک تا ظهور فریدون را شامل می‌شود.

2. دوره پهلوانی که با قیام کاوه آهنگر و فریدون در برابر بیدادگریهای ضحاک شروع می‌شود و به قتل رستم و سلطنت بهمن پسر اسفندیار پایان می‌پذیرد. این بخش مهمترین و بهترین قسمتهای شاهنامه و حماسه ایران و حاوی عالیترین نمونه‌های اشعار فارسی است.

3. دوره تاریخی که از عهد بهمن (اردشیر دراز دست) پادشاه هخامنشی آغاز شده و دوره دارای داریان که همان داریوش سوم آخرین پادشاه هخامنشی است را دنبال کرده و روایت فتح ایران به وسیله اسکندر و حکومت اشکانیان و ساسانیان نیز در پی آن روایات نقل شده است.

این بخش از شاهنامه یکی از منابع اصیل بررسی تاریخی ملی ایران به شمار می‌رود و می‌توان بر اساس روایات شاهنامه تاریخ حماسی ایران را بازسازی نمود.

منابع تاریخی دوره اسلامی

مآخذ شاهنامه: فردوسی در شاهنامه ، تاریخ ملی ایران را بر اساس اسناد و مدارك كتبي و روایات شفاهی تاریخی موجود در قرن چهارم هجری به نظم در آورده است. فردوسی در بسیاری از موارد در سرودن اشعار شاهنامه از کتابها و نوشته‌هایی به نامهای نامه خسروی، نامه خسروان، نامه پهلوی، نامه شهریار، نامه باستان، نامه داستان، نامه شاهوار یا نامه ، شاهنامه ابومنصوری ، اسکندرنامه کاليس تنس دروغین استفاده کرده است . او اسامي بعضي از راویان شفاهی را نیز در اشعار خود ذکر کرده است

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com